

Μνήμων

Τόμ. 4 (1974)

Τ Ο Μ Ο Σ Τ Ε Τ Α Ρ Τ Ο Σ

ΜΝΗΜΩΝ

ΧΡΗΣΤΟΣ Κ. ΛΟΥΚΟΣ : 'Ο Κυβερνήτης 'Ιω. Καποδίστριας και οί Μαυρομαχαλαίοι • ΕΛΕΝΗ ΓΑΡΑΙΚΑ - ΚΑΤΣΙΔΑΚΗ : Μιά προσπάθεια γιά τήν ἄρση του Βουλγαρικού σχίσματος (Νοέμβριος 1912) • ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ : Μαμελοῦκοι 'Ελληνικῆς καταγωγῆς (οί ἄδελφοί Γαῆτα) • ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΓΑΡΑΙΚΑ : Παράγοντες τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας γύρω στό 1875 • ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ : Τό ἐπίμαχο θέμα τῆς ἐπετηρίδος τοῦ στρατοῦ τοῦ 1927 • ΒΓΕΝΑ Α. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ : 'Η δίκη τοῦ Θεόκλητου Φαρμακίδη (1829 - 1830) • Βιβλιογραφία 'Ιστορίας τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ (1973).

Α Θ Η Ν Α 1 9 7 4

ΜΑΜΕΛΟΥΚΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ. (ΟΙ ΑΔΕΛΦΟΙ ΓΑΕΤΑ)

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.182](https://doi.org/10.12681/mnimon.182)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Δ. (1974). ΜΑΜΕΛΟΥΚΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ. (ΟΙ ΑΔΕΛΦΟΙ ΓΑΕΤΑ). *Μνήμων*, 4, 121-152. <https://doi.org/10.12681/mnimon.182>

ΜΑΜΕΛΟΥΚΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ

(ΟΙ ΑΔΕΛΦΟΙ ΓΑΕΤΑ)

Ἡ κατὰ τὸ 1453 ἀρξαμένη περίοδος τῆς Τουρκοκρατίας ἐπέφερε - πλὴν τῶν ἄλλων - καὶ τὴν διόγκωσιν τοῦ ἐξ Ἑλλάδος πρὸ τὸ ἐξωτερικὸν μεταναστευτικοῦ ρεύματος. Τὰ δυναμικώτερα στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐγκαταλείποντα τὴν πατρίδα, συνεπήγνυον εἰς τὰς κυριωτέρας εὐρωπαϊκὰς ἀλλὰ καὶ ἀφρικανικὰς καὶ ἀσιατικὰς πόλεις παροικίας, διαμορφοῦντα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς διασποράς.

Εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὁμως διασπορὰν δὲν περιλαμβάνονται μόνον ἄτομα συγκεκροτημένα εἰς κοινότητα, ἀλλὰ καὶ Ἑλληνες οἱ ὅποιοι, ἀφομοιωθέντες σχεδὸν πλήρως ὑπὸ τοῦ ξένου περιβάλλοντος, ἔδρασαν ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, τὸ ὅποιον τοὺς ἐδέχθη. Καὶ ναὶ μὲν ὁ βίος καὶ τὸ ἔργον τῶν ἀξιολογωτέρων ἐξ αὐτῶν ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον τμῆμα τῆς Ἱστορίας τοῦ τόπου ὅπου ἐγκατεστάθησαν, ἐφ' ὅσον ὁμως οὗτοι οὔτε ἐλησμόνησαν τὴν ἑλληνικὴν τῶν καταγωγῆν οὔτε ἐπέτρεψαν - διὰ τῆς διαγωγῆς τῶν - εἰς τοὺς ἀλλοφύλους συνεργάτας τῶν νὰ παρίδουν αὐτὴν, ἢ μελέτη τῆς ἐν γένει δράσεως τῶν εἶναι συμβολὴ καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἱστορίαν.

Τινὰς τῶν τοιούτων Ἑλλήνων ἔχει ὡς ἀντικείμενον ἢ παροῦσα μελέτη καὶ συγκεκριμένως ὅσους ἐξ αὐτῶν ἔδρασαν εἰς τὴν Αἴγυπτον τῶν Μαμελούκων κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ ΙΗ' αἰ. καὶ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ΙΘ'. Αὐτοί, φύσεις τυχοδιωκτικαί, εὔρον ἐκτεταμένον πεδίον δράσεως τόσον εἰς τὴν Αἴγυπτον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, χώραν κυριολεκτικῶς ἀναρχομένην, ὅσον καὶ εἰς τὰς τάξεις τῶν Μαμελούκων, κοινωνίας στρατιωτικῆς καὶ κοσμοπολιτικῆς. Τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ πολιτεία τῶν, ὥστε δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι αἱ προοδευτικαὶ κινήσεις καὶ τὰ νεωτεριστικὰ ρεύματα εἰς τὴν Αἴγυπτον τῶν Μαμελούκων κατὰ τὰς τελευταίας πρὸ τῆς γαλλικῆς εἰσβολῆς δεκαετηρίδας ὠφείλοντο κατὰ μέγα μέρος εἰς Ἑλληνας.

Ἡ ἐργασία αὕτη ἀποτελεῖ προσπάθειαν πρὸς ἀνασύνθεσιν τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, οἱ ὅποιοι τόσον συνέβαλον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Αἰγύπτου καὶ - ἐμμέσως - εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἐκεῖ διαβιοῦντος ἑλληνικοῦ στοιχείου.

Α) ΜΑΜΕΛΟΥΚΟΙ

Ι) Οί Μαμελοῦκοι ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς των μέχρι τοῦ 1517.

Ἡ συνήθεια συγκροτήσεως στρατιωτικῶν δυνάμεων ἐκ δούλων ἦτο καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ Μεσαιῶνος λίαν διαδεδομένη εἰς τὴν μουσουλμανικὴν Ἀνατολήν. Ταύτην ἀκολουθήσαντες οἱ σουλτάνοι τῆς Αἰγύπτου ἠγόρασαν εἰς ἐξευτελιστικὰς τιμὰς τοὺς συνεπεία τῆς μογγολικῆς ἐπιδρομῆς τοῦ 1238 δουλωθέντας κατοίκους τοῦ Καυκάσου¹ καὶ διὰ τῶν ἱκανωτέρων ἐξ αὐτῶν ἐσχημάτισαν τὰ πρῶτα στρατιωτικὰ σώματα τῶν Μαμελούκων². Ταῦτα, ἐξελιχθέντα εἰς εἶδος πολιτοφυλακῆς³ μὲ ἰσχύν ἀνάλογον πρὸς ἐκείνην τῶν πραιτωριανῶν τῆς ἀρχαίας Ρώμης ἀνέλαβον τὸν πλήρη ἔλεγχον τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου καὶ ἐπέτυχον νὰ σφετερισθοῦν αὐτὴν ταύτην τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν (1250). Τὸ ὄνομα ὁμῶς τοῦ Μαμελούκου, τὸ ὁποῖον ἐχαρακτήριζε μέχρι τέλους τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὸ ἰδιότυπον τοῦτο στράτευμα, ἀποτελεῖ τεκμήριον τῆς δουλικῆς προελεύσεως καὶ φύσεώς του⁴.

Οἱ Μαμελοῦκοι διεδραμάτισαν κύριον ρόλον εἰς τὸν πολιτικὸν βίον τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ 561 ἔτη. Τὸ τέλος των τοποθετεῖται τὸ 1811, ὅποτε αἱ ἐναντίον των στραφεῖσαι ὑπουλοὶ ἀλλὰ κεραυνοβόλοι ἐνέργειαι τοῦ Μωχάμμετ Ἄλη ἐπέφερον τὴν ὀλοσχερῆ ἐξόντωσίν των⁵. Ἡ ἱστορία των δυνατὸν νὰ διαιρεθῆ εἰς τρεῖς περιόδους :

- α) περίοδος τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας 1250 - 1517 (ἔτος τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατακτήσεως τῆς Αἰγύπτου).
- β) περίοδος τῆς οὐσιαστικῆς (ἀλλ' ὄχι καὶ τυπικῆς) ἐξουσίας 1517 - 1798 (ἔτος τῆς ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα γαλλικῆς εἰσβολῆς).
- γ) (ὑπο)περίοδος τῆς καταπτώσεως 1798 - 1811.

1. Βλ. Μ α ν ὠ λ η Γ ι α λ ο υ ρ ἄ κ η, Ἡ Αἴγυπτος τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήνα, (ἀ. ἔ.), σ. 69.

2. Εἰς τοῦτο συνέτεινε κατὰ πολὺ καὶ ἡ συγκριτικῶς πρὸς ἄλλας κοινωνίας προνομιακὴ θέσις τοῦ δούλου εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐνδεικτικῶς βλ. W. G. B r o w n e, Nouveau voyage dans la Haute et Basse Egypte, la Syrie, le Dar - Four où aucun Européen n'avoit pénétré; fait depuis les années 1792 jusqu'en 1798. Μετάφρ. ἐκ τῆς ἀγγλικῆς ὑπὸ J. C a s t é r a, τ. I, Paris 1800, σ. 71.

3. Milice. Βλ. G. G u e m a r d, De l'armement et de l'équipement de Mameluks, ἐν «Bulletin de l'Institut d'Égypte», 8 (1929), σ. 2.

4. Ἡ λέξις Mamluk εἶναι ἡ παθητικὴ μετοχὴ τοῦ ἀραβικοῦ ρήματος malaka σημαίνοντος κατέχω. Βλ. A. J. W e n s i c k, ἐν «Encyclopedie de l'Islam», τ. 2 (1927), σ. 230.

5. Βλ. κατωτ. σ. 31.

Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον ἡ Αἴγυπτος ἐκυβερνήθη ὑπὸ Μαμελοῦκων σουλτάνων ἀνηκόντων εἰς δύο δυναστείας : τὴν τῶν Bahri (1250 - 1390) καὶ τῶν Burdji (1382 - 1517). Οἱ δύο οὗτοι βασιλικοὶ «οἴκοι» προελθόντες κατὰ τρόπον ἰδιάζοντα εἰς τοὺς Μαμελοῦκους ἐξ ἐπιλέκτων στρατιωτικῶν τμημάτων, διετήρησαν εἰς τὰς ὀνομασίας των τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἀρχικῆς των ὑποστάσεως ⁶.

Ἡ (ὑπο)περίοδος 1798 - 1811 ἢ δὲν προσαρτᾶται εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Μαμελοῦκων ἢ θεωρεῖται ἀπλῆ προέκτασις τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας.

Τόσον ὑπὸ τοὺς Bahri ὅσον καὶ ὑπὸ τοὺς Burdji ἡ Αἴγυπτος διωκῆθη διὰ συστήματος συγκρινομένου πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν φεουδαρχίαν : Ἡ χώρα ἦτο διαμοιρασμένη εἰς τιμάρια, τῶν ὁποίων οἱ κύριοι ἀπελάμβανον τὰς προσόδους χωρὶς ὅμως νὰ ἐξασκοῦν ἐπ' αὐτῶν οὐδεμίαν πραγματικὴν ἐξουσίαν. Ἡ ἀπολυταρχικὴ ἐξ ἄλλου διακυβέρνησις τοῦ σουλτάνου - τὸν ὁποῖον περιεστοίχιζον οἱ τιμαριούχοι - εἶτε διαβιοῦντες ἀπλῶς εἰς τὴν εἰς Κάϊρον αὐλήν του, εἶτε συγκροτοῦντες τὸ βοηθητικὸν εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας του συμβούλιον τοῦ Κράτους - ἀνέστελλε πᾶσαν κεντρόφυγον τάσιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Μαμελοῦκοι κατῴρθωσαν νὰ ἀποφύγουν τὸ κύριον μειονέκτημα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ φεουδαλισμοῦ.

Ἡ διαδοχὴ τῶν Bahri ὑπὸ τῶν Burdji ἐπέφερε σημαντικὰς ἀλλαγὰς εἰς τὴν δουλικὴν ἐκείνην κοινωνίαν. Πλὴν τῆς μεταβολῆς τοῦ ὑπερέχοντος φυλετικοῦ στοιχείου ⁷ παρατηρεῖται μεταβολὴ εἰς τὸν τρόπον μεταβίβασεως τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας : Ἐνῶ ἐπὶ τῶν Bahri τὸν σουλτάνον διεδέχετο ὁ πλησιέστερος συγγενῆς του, ἐπὶ Burdji τὸν διεδέχετο ὁ

6. Ἡ λέξις Bahri προέρχεται ἐκ τοῦ bahr (θάλασσα)· οὕτως οἱ ἰθαγενεῖς ὠνόμαζον τὸν Νεῖλον. Οἱ Bahri ἐκλήθησαν τοιουτοτρόπως, διότι, ὄντες κατ' ἀρχὰς φρουρὰ τοῦ σουλτάνου Nadjm - a l - Din - Aiyub (1240 - 1249), ἐστρατοπέδευον ἐπὶ τῆς νησίδος τοῦ Νεῖλου Roda. Οἱ Burdji ἐξ ἄλλου, καταλύοντες εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Καῖρου, ἔλαβον τὴν ὀνομασίαν των ἐκ τοῦ burg, σημαίνοντος φρούριον, ὄχυρόν. (Βλ. M. S o b e r n h e i m, ἄρθρ. «Mamluks» ἐν «Encyclopedie de l'Islam» αὐτόθι).

Ἡ ἐναλλαγὴ εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν δύο δυναστειῶν ἀποτελεῖ ἐξ ἄλλου βάσιν πρὸς διαίρεσιν τῆς ἱστορίας τῶν Μαμελοῦκων διαφόρου τῆς ἀνωτέρω προταθείσης. Συμφώνως πρὸς ταύτην ἔχομεν τὸ ἀκόλουθον σχῆμα :

- α) Περίοδος ἀρχῆς τῆς δυναστείας Bahri.
- β) Περίοδος ἀρχῆς τῆς δυναστείας Burdji.
- γ) Τουρκοκρατία (1517 - 1798).

Ἡ (ὑπο)περίοδος 1998 - 1811 ἢ δὲν προσαρτᾶται εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Μαμελοῦκων ἢ θεωρεῖται ἀπλῆ προέκτασις τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας.

7. Εἰς τὰς τάξεις τῶν Bahri ὑπερεῖχε τὸ τουρκομανικὸν στοιχεῖον, ἐνῶ εἰς ἐκείνας τῶν Burdji τὸ κίρκασιανόν.

έκλεκτός του στρατεύματος. Ούτος συνήθως ήτο ό πλέον ήλικιωμένος των επιδόξων διαδόχων με αποτέλεσμα να επικρατήση από του 1230 κ. έξ. ή αρχή όχι της άξιοκρατίας, άλλ' ή της γεροντοκρατίας (*seniorat*), χαρακτηριστικόν της ιεραρχίας των Μαμελούκων μέχρι του άφανισμού των ⁸.

Κύριον χαρακτηριστικόν της κοινωνίας την όποίαν διεμόρφωσαν οι Μαμελούκοι υπήρξεν ότι άπ' αρχής μέχρι τέλους διετήρησε την δουλικήν της ύφήν. Τό στράτευμα συνέκειτο έξ άπελευθερωθέντων δούλων, εις τους άξιωτέρους των όποίων και μόνον έπεφυλάσσετο ή άνοδος εις τά ύψηλότερα άξιώματα. Ό έκ των τάξεών των άποκλεισμός των έντοπίων Άράβων και ό προσανατολισμός των υιών των Μαμελούκων προς έργα θεωρούμενα ως δευτερεύοντα ⁹ έπέφερε την διαμόρφωσιν του στρατιωτικού τούτου σώματος εις πολεμικήν άριστοκρατίαν, της όποιας ή άναγκαία διά την επιβίωσίν της άνανέωσις έπραγματοποιείτο έξωθεν. Ειδικός κυβερνητικός ύπάλληλος, ό «άγοραστής των Μαμελούκων» (*Tadjir al-Mamalik*), έφερεν εις την Αίγυπτον δούλους εις παιδικήν ή έφηβικήν ήλικίαν. Ούτοι, εκπαιδευόμενοι κατ' αρχάς «θεωρητικώς» εις ιδίαν σχολήν, ύφίσταντο έν συνεχεία πρακτικήν έξάσκησιν εις την τέχνην των όπλων εις την φρουράν των έμρών ή και εις εκείνην του σουλτάνου. Οι νέοι ούτοι Μαμελούκοι, μη όντες έκ γενετής Μουσουλμάνοι, διετήρουν και μετά την άλλαξοπιστίαν των τό χριστιανικόν των όνομα ως σημεϊον άνωτερότητος και διαχωρισμού από των ίθαγενών Μουσουλμάνων ¹⁰.

Η περίοδος των Μαμελούκων σουλτάνων υπήρξε διά την Αίγυπτον περίοδος αίγλης άντανακλωμένης εις την τέχνη της εποχής ¹¹. Στρέψαντες ούτοι την πολεμικήν των δραστηριότητα εις τον άσιατικόν χώρον, κατέλυσαν τά ύπολείμματα των ήγεμονιών των Σταυροφόρων, άπέκρουσαν τους Μογγόλους, έπεξέτειναν την κυριαρχίαν των μέχρι του Εδφράτου ¹² και επιτυχόντες την έκ μέρους των χαλιφών παραχώρησιν της ούσιαστι-

8. Βλ. M. Sobernheim, αυτόθι. Βλ. επίσης Niccolò Machiavelli, *Il Principe* (Introduzione e note di Federico Chabod), 1966, σσ. 101-102.

9. Βλ. κατωτ. σ. 10, ύποσ. 4.

10. Βλ. Cambridge History of Islam, τ. I, Cambridge 1970, σ. 227.

11. Βλ. M. Sobernheim, ένθ' άνωτ., σ. 232.

12. Οι Μαμελούκοι, έξελθόντες της κοιλάδος του Νείλου προς την Συρίαν, συνέδεσαν και πάλιν την Αίγυπτον μετά του παραδοσιακού πολιτιστικού της χώρου, του της δυτικής Άσίας. Κατ' αυτόν τον τρόπον οι σουλτάνοι των προέβησαν εις έγχείρημα συνεχώς επαναλαμβανόμενον υπό των δυναμικών ιθυνόντων της Αιγύπτου από των άρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα. Πρβλ. την έσχάτως (1958) έπιχειρηθείσαν ένωσιν Αιγύπτου και Συρίας. [Βλ. και Philip K. Hitti. *History of the Arabs*, London 1958, σ. 719 και Carl Brockelmann, *History of the Islamic Peoples*, London⁵ (ά.έ.)].

κῆς ἐξουσίας των πρὸς αὐτούς, κατέλαβον πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὸν κόσμον τοῦ Ἰσλάμ. Τὰ θεμέλια ὅμως τῆς «δουλικῆς» ταύτης αὐτοκρατορίας ὑπέσκαπτον χρονίζουσαι κοινωνικαὶ κρίσεις. Οἱ Μαμελοῦκοι οὐδέποτε ἐνεσωματώθησαν φυλετικῶς ἢ καὶ πολιτιστικῶς εἰς τὸ αἰγυπτιακὸν περιβάλλον, τὴν δὲ ἀποξένωσίν των ταύτην ἀπὸ τοῦ ἐντοπίου στοιχείου ἐπέτεινεν ἡ ὑπέρμετρος (οἰκονομικῆ ἰδίᾳ) ἐπιβάρυνσις τοῦ τελευταίου διὰ τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιτυχίας τῆς χώρας, ἡ διαφθορὰ τῶν ἀνωτέρων Μαμελοῦκων ἀξιοματούχων καὶ ἡ συμφεροντολογικὴ δημοσιονομικὴ πολιτικὴ τῶν σουλτάνων.

Περατοῦντες τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἀναφέρομεν ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ αἰγυπτιώτου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἀπὸ τοῦ 641 χρονολογουμένη παρακμὴ του συνεχίζεται καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῶν Μαμελοῦκων σουλτάνων. Οὗτοι συχνότατα ἔλαβον ἐχθρικὴν στάσιν ἔναντι τοῦ ὀλιγαριθμοῦ πλέον ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐπεμβαίνοντες εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας του¹³ καὶ ὑποβάλλοντες τοῦτο εἰς διωγμούς. Ἰδιαιτέρως ἄγριοι ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξαν οἱ ὑπὸ τῶν τελευταίων Μαμελοῦκων βασιλέων διενεργηθέντες¹⁴.

II. Οἱ Μαμελοῦκοι κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας (1517 - 1798).

Οἱ Μαμελοῦκοι, πρώτη δύναμις τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου, ἤτο φυσικόν νὰ συγκρουσθοῦν μετ' ἄλλων δυνάμεων, ἀσιατικῶν ἢ καὶ εὐρωπαϊκῶν. Καὶ ναὶ μὲν οὗτοι ὑπερίσχυσαν τῶν Σταυροφόρων καὶ τῶν Μογγόλων, εὐρέθησαν ὅμως εἰς δυσχερῆ θέσιν, ὅταν ἡ πολιτικοστρατιωτικὴ καὶ οἰκονομικὴ σφαῖρα ἐπιρροῆς των ἤλθεν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῆς ἀντιστοίχου πορτογαλικῆς καὶ ὀθωμανικῆς.

Αἱ Ἀνακαλύψεις καὶ εἰδικώτερον ὁ συνεπεία τούτων πορτογαλικὸς ἔλεγχος τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ ἠπέιλησαν τὸ μέχρι τότε ἀκμάζον (λόγω γεωγραφικῆς θέσεως) ἐμπόριον τῆς Αἰγύπτου. Οἱ Μαμελοῦκοι ὅμως ἦσαν ἀνίκανοι νὰ ἀντιμετωπίσουν στρατιωτικῶς τὴν πορτογαλικὴν ἀπειλήν. Ὄντες ἡ «τελευταία μεσαιωνικὴ δυναστεία τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου»¹⁵ διετήρησαν εἰς τὸν τομέα τῆς πολεμικῆς τέχνης παρρημένας δομὰς καὶ ἀντιλήψεις με ἀποτέλεσμα νὰ προσλάβῃ ἡ στρατιωτικὴ των δύναμις ἀναχρονιστικὸν χαρακτήρα. Ἐκ τῆς ἀδυναμίας ταύ-

13. Βλ. Ἀ. Θ. Γ. Πολίτου, Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ νεωτέρα Αἴγυπτος, τ. I, Ἀλεξάνδρεια - Ἀθήναι 1928, σ. 75.

14. Τότε, μεταξὺ ἄλλων ἐμαρτύρησαν καὶ οἱ Γαβριὴλ καὶ Κρεμηδόλης. Βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62-1934), Ἀλεξάνδρεια 1935, σ. 592.

15. Βλ. Philip K. Hitti, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 671.

της ώθούμενοι ἐπεζήτησαν τὴν σύναψιν συμμαχίας μετὰ τῆς ραγδαίως ἀνερχομένης νέας δυνάμεως τοῦ Ἰσλάμ : τῆς τῶν Ὀθωμανῶν¹⁶. Οὗτοι κατ' ἀρχὰς ἀπεδέχθησαν ταύτην, δὲν ἐβράδυναν ὁμως—ὡς ἦτο φυσικὸν— νὰ στραφοῦν ἐναντίον τῶν ἀρχικῶν τῶν συμμάχων.

Ἡ πορεία τῆς συρράξεως θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ προδιαγεγραμμένη. Ἡ ἐκ μέρους τῶν Μαμελούκων περιφρόνησις τῶν πυροβόλων ὄπλων καὶ ἡ «τυφλὴ» πίστις τῶν εἰς τὴν προσωπικὴν ἀνδρείαν καθίστα αὐτοὺς εὐκόλον λείαν τῶς διαθετότων σύγχρονον ὀπλισμὸν Τούρκων. Αἱ ἦτται τῶν εἰς τὴν Συρίαν (Marj Dabiq), (Αὐγούστος 1516) καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον (Raydanīyya), (Ἰανουάριος 1517) ἐπέφερον τὴν κατάλυσιν τῆς πολιτικῆς τῶν ἀνεξαρτησίας καὶ τὴν προσάρτησιν τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν¹⁷.

16. Διὰ πλείονα βλ. The Cambridge History of Islam, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 317.

17. Μετὰ τὴν κατάληψίν της ἡ αἰγυπτιακὴ πρωτεύουσα ἐδηώθη ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δηώσεως αὐτῆς τουρκικὸν τμήμα ἔφθασε πρὸ τοῦ εἰς Τζουανίαν (ἢ Τζουβανίαν) μετοχίου τῶν Σιναϊτῶν μοναχῶν. Ἡ βεβαία σφαγὴ τῶν ἀπετράπη ἔνεκα τοῦ ὅτι ὁ διοικητὴς τοῦ τουρκικοῦ ἀποσπάσματος Τσερντοάμπης ἦτο ἐλληνικῆς καταγωγῆς. Οὗτος ὄχι μόνον διέσωσε τοὺς μοναχοὺς, ἀλλ' ἔτοποθέτησε καὶ φρουρὰν πρὸς ἀσφάλειά τῶν μέχρις οὗ ἀποκατασταθῆ ἡ τάξις.

Ὁ Ἱεροσολύμων Νεκτάριος εἰς τὴν «Ἱστορίαν» του δίδει πολλὰς συμπληρωματικὰς πληροφορίας περὶ τοῦ γεγονότος τούτου, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὅτι ὁ Τσερντοάμπης, διοικητὴς τότε τοῦ «Μωρέως», ὡς καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν «σπαῖδες» ἦσαν ὄχι ἀπλῶς ἐλληνικῆς καταγωγῆς, ἀλλ' ἐλληνοφώνοι καὶ Χριστιανοί. (Βλ. Κωνσταντίνου Ν. Παπαμιχαλοπούλου, Ἡ Μονὴ τοῦ Ὁρους Σινᾶ, 1932, σ. 283 καὶ ὑποσημ. 2).

Ἐν συνεχείᾳ οἱ Σιναῖται, κοινότης μὲ μεγάλην πολυτικὴν ὀξυδέρκειαν λόγῳ τῶν ἰδιαζουσῶν ἱστορικῶν καταστάσεων, ἔσπευσαν νὰ προσεγγίσουν τὸν νέον κύριον τῆς Αἰγύπτου, σουλτάνον Σελίμ τὸν Α'. Οἱ μοναχοὶ ἐζήτησαν ὅπως ὁ σουλτάνος ἐπικυρώσῃ τὰ ἀρχαῖα προνόμιά τῶν, τὰ ὁποῖα ἐξησφάλιζον τὴν πολιτιστικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἐπιβίωσιν τῶν ἐν μέσῳ τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου. Πρὸς τοῦτο ἐκόμισαν εἰς τὸν Σελίμ τὸ ὑποτιθέμενον ἰδιόγραφον διάταγμα (ἄχτναμὲν) τοῦ Μωάμεθ, διὰ τοῦ ὁποίου τὸ Σινᾶ ἐξησφαλιζέτο ἀπὸ πάσης ἐπιβουλῆς ὀποθενδήποτε προσερχομένης. Τὴν συνέχειαν ἀφηγεῖται ὁ Ἀθανάσιος Κομνηνὸς Ὑψηλάντης : «καὶ δοὺς (ὁ Σελίμ) τοῖς Σιναῖταις πρόγραμμα ἀσυδοσίας κατὰ τὸν ἄχτναμὲ τοῦ Μωάμεθ, ὃν αὐτῶ ἐφάνερωσαν, ... δοὺς δὲ καὶ ἴσον τοῦ ἄχτναμὲ τῆ ἰδία ὑπογραφῆ βεβαιούμενον καὶ κρατήσας παρ' ἑαυτῶ τὸ πρωτότυπον, ἀποθήσαν αὐτὸ ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ ὡς μέγα τι ὡς ἔφη κειμήλιον, δωρησάμενος δι' αὐτὸ τοῖς Σιναῖταις καὶ 400 φλωρία...» (Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν Ἄλωσιν, ἐκδίδοντος Ἀρχιμανδρίτου Γερμανοῦ Ἀφθονίδου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870, σ. 48).

Διὰ πλείονα σχετικῶς μὲ τὸν ἄχτναμὲν καὶ τὴν προσκόμισιν τούτου εἰς τὸν σουλτάνον βλ. Κωνσταντίνου Ν. Παπαμιχαλοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 186-217 καὶ 284-288.

Πάντα τὰ ἄνωτ. περὶ τοῦ ἄχτναμὲ ἀνάγονται ὀπωσδήποτε εἰς τὴν σφαῖραν

Ἡ κατάληψις τῆς Αἰγύπτου ὑπῆρξε γεγονός μὲ τεραστίαν ἀπήχησιν εἰς τὸν τότε κόσμον τῆς Ἀνατολῆς — μουσουλμανικὸν καὶ χριστιανικὸν¹⁸— ἡ δὲ Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία κατέλαβεν ἀδιαφιλονικήτως πλέον τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν δυνάμεων τοῦ Ἰσλάμ.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Σελίμ Α΄ διοικητικὴ ἀναδιοργάνωσις τῆς κατακτηθείσης χώρας ὑπῆρξεν ἰδιότυπος. Φοβούμενος οὗτος τὴν λόγῳ τῶν εἰδικῶν γεωγραφικῶν, στρατηγικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου¹⁹ ἀνάπτυξιν κεντροφύγων τάσεων ἐκ μέρους τῶν Τούρκων διοικητῶν²⁰, ἀφῆκε τὸ παλαιὸν κυβερνητικὸν καὶ κοινωνικὸν σχῆμα τῆς νέας ἐπαρχίας ἄθικτον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ οὐσιαστικὴ ἐπὶ τῆς χώρας ἐξουσία παρέμεινε εἰς τὰς χεῖρας τῶν Μαμελούκων, τὴν τυπικὴν ἐπικυριαρχίαν ἐξήσκει ὁ Ὀθωμανὸς σουλτάνος, ἐνῶ τὸ αὐτόχθον σημιτικὸν στοιχείον παρέμεινεν ὑπόδουλον εἰς τοὺς παλαιούς (ἀλλὰ καὶ τοὺς νέους) κυριάρχους του²¹.

Ἡ προσάρτησις πάντως τῆς Αἰγύπτου εἰς τὸ τουρκικὸν κράτος ἐπέφερε τὴν συστηματικωτέραν ἀναδιάρθρωσιν τοῦ διοικητικοῦ τῆς συστήματος. Ἡ χώρα ἀπετέλεσε μπεηλερμπεηλίκιον (beglerbegilik)²², ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὁποίου ἐποθετεῖτο πασᾶς ἀποστελλόμενος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπὸ αὐτὸν τὸν πασᾶν ἐξηρτῶντο 24 Μαμελούκοι μπέηδες, διοικηταὶ σαντζακίων (sanghaq) εἰς τὰ ὁποῖα διηρέθη ἡ χώρα²³. Τοιοῦτοτρόπως, ἐνῶ ὁ Τούρκος διοικητὴς εἶχε ἀναλάβει τὴν κεντρικὴν διακυβέρνησιν, τὴν ἐπαρχιακὴν διετήρησαν οἱ Μαμελούκοι. Τὸ κρατικὸν δηλ.

ραν τοῦ θρόλου μὴ ἀνταποκρινόμενα πλήρως πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν. Τὸν πυρῆνα ὅμως τῆς παραδόσεως ταύτης ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως ἱστορικὸν συμβᾶν.

18. Ἀπόηχον τοῦ γεγονότος εὐρίσκωμεν καὶ εἰς ἑλληνικὰς πηγὰς. Π. χ. ὁ Ἀθηναῖος Μελέτιος ἀναφέρει ὅτι «...αὐτὸς δὲ (ὁ Σελίμ δηλ.) ὑπέταξεν εἰς ἑαυτὸν τὸ τε βασίλειον τῆς Δαμασκοῦ, καὶ τὸ τῆς Αἰγύπτου διωχθέντων τῶν Μαμελούκων κατὰ τὸ ἄφην» (Μελετίου, Μητροπολίτου, Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τ. 3, Βιέννη, 1784, σ. 378).

19. Πρβλ. W. G. Brown, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 68.

20. Ἡδὴ τὸ 1524 ὁ Ὀθωμανὸς διοικητὴς Ἀχμέτ πασᾶς αὐτοανεκηρύχθη σουλτάνος, ὁπολογίζων εἰς τὴν μαμελουκικὴν ὑποστήριξιν. Βλ. The Cambridge History of Islam, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 319.

21. Βλ. J. H. Kramers, Mamluks (Période s'étendant de 1517 à 1798), ἐν «Encyclopédie de l'Islam», ἐνθ' ἄνωτ., σ. 233.

22. Βλ. Ἰωάννου Γ. Γιαννοπούλου, Ἡ διοικητικὴ ὀργάνωσις τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν (1393-1821), ἐν Ἀθήναις, 1971, σ. 28. Περὶ τὸ 1591 ὁ ὄρος μπεηλερμπεηλίκιον ἀντεκατεστάθη ὑπὸ τῆς ὀνομασίας ἐγιαλέτιον (eyalet) ἀπὸ τῆς ὡς ἄνω χρονολογίας ἐπομένως δὲν γίνεται λόγος περὶ μπεηλερμπεηλικίου, ἀλλὰ περὶ ἐγιαλετίου Αἰγύπτου (Misr).

23. Βλ. Philip K. Hitti, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 671.

σύστημα τῆς Αἰγύπτου προσέλαβε δυαδικὸν χαρακτῆρα, κυρίαν αἰτίαν τῆς ἐπακολουθησάσης κακοδαιμονίας αὐτῆς.

Αἱ δικαιοδοσίαι τοῦ πασᾶ τυπικῶς ἦσαν λίαν ἐκτεταμέναι. Οἱ μπέηδες ὅμως κατάρθωσαν, συνασπιζόμενοι ἐναντίον τοῦ ²⁴, νὰ ἐκμηδενίσουν τὴν ἐξουσίαν τοῦ ²⁵. Οὕτω, κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἐκ τῶν διαταγμάτων τῆς Πύλης ἐγίνοντο σεβαστὰ εἰς τὴν Αἴγυπτον μόνον ὅσα ἦσαν σύμφωνα πρὸς τὴν θέλησιν τῶν Μαμελοῦκων ἀρχόντων ²⁶. Εἰς αὐτοὺς ἐξ ἄλλου εἶχε περιέλθει κατ' οὐσίαν κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον τὸ δικαίωμα ἐπικυρώσεως τῆς ἐκλογῆς τοῦ πασᾶ ἢ καὶ ἀνακλήσεώς τοῦ ²⁷. Ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν ἐξελιξέων τούτων τὰ εἰς Αἴγυπτον ἐρχόμενα στελέχη τῆς σουλτανικῆς διοικήσεως κατ' ἀνάγκην προσηρμόζοντο εἰς τὸ δεσπότην μαμελουκικὸν περιβάλλον εἰς τοιοῦτον μάλιστα βαθμόν, ὥστε νὰ γίνεται λόγος περὶ «μαμελουκοποιήσεως» (mamlukisation) τοῦ ὀθωμανικοῦ στοιχείου ²⁸.

Ὅντες τυπικῶς μόνον ὑποτελεῖς εἰς τὸν Ὀθωμανὸν αὐνοκράτορα καὶ παραμείναντες οἱ φορεῖς τῆς πραγματικῆς ἐξουσίας οἱ Μαμελοῦκοι ἐτελειοποίησαν τὸ σύστημα διὰ τοῦ ὁποῖου καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Μεσαίωνος ἐπετύγχανον τὴν διαρκῆ εἰσροὴν νέου αἵματος εἰς τὰς τάξεις των. Κατὰ τὴν ἐξεταζομένην περίοδον εἰδικοὶ πράκτορες (δρῶντες κυρίως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν) προέβαινον εἰς ἀγορὰς δούλων κατὰ πλειοψηπίαν λευκῶν καὶ Χριστιανῶν, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς συνεπληροῦτο ἐνίοτε ὑπὸ Ρώσων ²⁹ καὶ Αὐστριακῶν αἰχμαλώτων πολέμου ἢ καὶ Νέγρων ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀφρικῆς ³⁰.

Ἡ ἀφομοίωσις τοῦ ἀνομοιογενοῦς ταύτου ἀνθρωπίνου ὕλικου πρὸς τὸ μουσουλμανικὸν γενικώτερον καὶ αἰγυπτιακὸν εἰδικώτερον περιβάλλον ἐπετελεῖτο διὰ τῆς ἐντατικῆς ἐκπαιδεύσεως εἰς τὴν ὁποίαν ὑπέβαλλε τοὺς

24. Ὅταν δὲν ἦσαν ἀπησχολημένοι εἰς καταστρεπτικούς διὰ τὴν χώραν ἰδιωτικούς πολέμους. Παρουσιάζετο δηλ. φαινόμενον ἀνάλογον πρὸς τὸν ἀρχαῖον συγκρητισμόν.

25. Ὁ W. G. Brown ἀναφέρει χαρακτηριστικῶς ὅτι, κατὰ τὸν χρόνον τῆς εἰς Αἴγυπτον περιηγήσεώς του (τέλη ΙΗ' αἰ.), τὸ διβάνιον τοῦ ὁποῖου προῆδρευεν ὁ πασᾶς δὲν συνήρχετο εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ τελευταίου, ἀλλ' εἰς ἐκείνην ἐνὸς τῶν ἰσχυροτέρων μπέηδων. (W. G. Brown, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 69 - 70).

26. Βλ. W. G. Brown, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 70.

27. Βλ. J. J. Marcel, Égypte depuis la Conquête des Arabes jusqu'à la Domination Française, Paris 1848, σ. 240.

28. Βλ. J. H. Kramers, αὐτόθι.

29. Οὗτοι προσήρχοντο κυρίως ἐκ τῆς Γεωργίας, Κιρκασίας καὶ Μιγγρελίας, τῆς τελευταίας ταυτιζομένης πρὸς τὴν ἀρχαίαν Κολχίδα.

30. Βλ. W. G. Brown, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 71 - 72.

νέους δούλους ὁ κύριός των, συνήθως ἀνώτερος ἀξιωματοῦχος, μπέης ἢ kachef. Ἡ ἐκπαίδευσις, συνισταμένη ἐκ σειρᾶς ὅλης ἀσκήσεων καὶ παιδιῶν, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν δημιουργίαν ἱκανῶν πολεμιστῶν συμφώνως πρὸς πρότυπον στρατιωτικῆς ἀρετῆς παραμεῖναν ἀναλλοίωτον ἐπὶ αἰῶνας. Εἰς τὸ πλαίσιον τοιαύτης ἀγωγῆς δὲν περιλαμβάνετο, ὡς ἦτο φυσικόν, ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων³¹.

Περατοῦντες τὴν ἐκπαίδευσίν των οἱ «νεοσύλληκτοι» δοῦλοι ἐλάμβανον παρὰ τοῦ κυρίου των ἵππον καὶ ὄπλισμόν ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης συγκατελέγοντο εἰς τὰς τάξεις τῶν Μαμελούκων καὶ ἦσαν οὐσιαστικῶς ἐλεύθεροι. Πρὸς τὸν κύριόν των δὲν τοὺς συνέδεον ἢ δεσμοὶ προσωπικῆς ἀφοσιώσεως, δεδομένου δὲ ὅτι δὲν ἴσχυεν ἡ ἀρχὴ τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς μόνον ἢ προσήλωσις των εἰς τὸ κόμμα ἰσχυροῦ τινος ἄρχοντος καὶ ἡ ἀνάπτυξις πάσης διπλωματικῆς, σωματικῆς, πολιτικῆς ἢ καὶ στρατηγικῆς ἀρετῆς των ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἀνάδειξίν των³².

Διὰ τῆς ἀσκήσεως εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβάλλοντο καὶ διὰ τοῦ βίου τὸν ὁποῖον διῆγον οἱ Μαμελούκοι ἠδυνήθησαν νὰ δημιουργήσουν ἓνα τῶν πλέον ἀξιωμαχῶν στρατῶν τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς : Ταχύτατοι, εὐέλικτοι, πολεμοῦντες κατὰ τρόπον πλήρως προσηρμοσμένον πρὸς τὰς γεωγραφικὰς συνθήκας καὶ ἐφωδιασμένοι δι' ἀναλόγου ὄπλισμοῦ³³, ἐπέτυχον οὕτοι νὰ κυριαρχήσουν ἐπὶ μακρὸν εἰς μίαν τῶν νευραλγικωτέρων περιοχῶν τῆς ὑψηλίου. Κύριον μειονέκτημα ὅμως τῆς στρατιωτικῆς των δυνάμεως ἦτο τὸ ὅτι τὸ ἰδεολογικόν καὶ ὀργανωτικόν ὑπόβαθρον αὐτῆς παρέμενεν ἢ μεσαιωνικὴ ἀντίληψις τοῦ πολεμιστοῦ - ἥρωος. Ἐθισθεῖς ἄλλωστε ὁ στρατὸς των βραδύτατα εἰς τὴν χρῆσιν τῶν πυροβόλων ὄπλων καὶ

31. Ἐὰν κατὰ τὸ διάστημα τῆς Τουρκοκρατίας παρουσιάσθῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον πνευματικὴ τις ἢ καλλιτεχνικὴ - κυρίως - κίνησις αὕτη ὀφείλετο εἰς Χριστιανούς, Ἰουδαίους, υἱοὺς Μαμελούκων (βλ. κατ. ὑποσημ. 32) ἢ εἰς τοὺς Μαμελούκους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἠσθάνοντο ἐντονωτάτην κλίσιν πρὸς τὰ Γράμματα.

32. Ἡ μὴ κληρονομικὴ διαδοχὴ εἶναι κύριον χαρακτηριστικόν τῆς κρατικῆς ὀργανώσεως τῶν Μαμελούκων. Καὶ ναὶ μὲν ἡ τοιαύτη ὀργάνωσις ἀπετέλεσεν - ἰδίᾳ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς ἱστορίας τῶν Μαμελούκων - ἔδαφος πρόσφορον εἰς τὴν διαφθοράν, δὲν εἶναι δυνατόν ὅμως νὰ μὴ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ «δουλική» αὕτη κοινωνία εἶναι μία τῶν ἐλαχίστων «ἀξιοκρατικῶν» κοινωνιῶν τῆς ἐποχῆς.

Οἱ υἱοὶ τῶν μπέηδων, ἐξ ἄλλου, εὐρέθησαν ἐνωρίτατα ἐστερημένοι παντὸς οὐσιαστικοῦ προνομίου : μόνον αἱ ἀπολιτικαὶ θέσεις τοῦ δικαστοῦ καὶ τοῦ διοικητικοῦ ὑπαλλήλου ἦσαν προσιταὶ εἰς αὐτούς. (βλ. M. S o b e r n h e i m, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 231). Ὡς ἐκ τούτου αἱ σύζυγοι τῶν Μαμελούκων προετίμων νὰ ἀποβάλλουν ἢ νὰ φέρουν εἰς τὸν κόσμον τέκνα, τὰ ὁποῖα ἀνέμενεν ἐκ τῶν προτέρων ὁ κοινωνικὸς ὑποβιβασμός. (βλ. W. G. B r o w n e, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 75).

33. Διὰ τὸν ὄπλισμόν καὶ τὴν ἐνδυμασίαν τῶν Μαμελούκων βλ. τὸ μνημονεῦθὲν ἄνωτ. (σ. 2, ὑποσ. 3) λεπτομερέστατον ἄρθρ. τοῦ G. G u e m a r d.

μη ἀποκτήσας οὐδέποτε ἀξιόλογον ἐνότητα, ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀντιπαραταχθῆ μόνον πρὸς στρατεύματα ὁμοίας ὕφης καὶ τοπικῆς ἰσχύος. Ὅποτε οἱ Μαμελοῦκοι ἤλθον εἰς σύγκρουσιν μὲ δυνάμεις πρώτης τάξεως, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συρράξεως ὑπῆρξε μοιραῖον δι' αὐτούς³⁴.

Ἐπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας οἱ Μαμελοῦκοι κατάρθωσαν νὰ παρατείνουν τὴν ἐξουσίαν τῶν καὶ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου. Τὸ χάσμα ὅμως τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνοιχθῆ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ἀραβικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Αἰγύπτου, διευρύνθη κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, συντεινόντων εἰς τοῦτο πολλῶν παραγόντων : κατὰ πρῶτον ἢ διάφορος καταγωγή τῶν μελῶν τῆς «δουλικῆς ἀριστοκρατίας» δὲν παρεβλέπετο εὐχερῶς ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν ἢ τυπικῆ ἐξ ἄλλου κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον προσχώρησις τῶν πρώτων εἰς τὸν μουσουλμανισμὸν καθίστα αὐτούς παραδείγματα πρὸς ἀποφυγὴν ἀπὸ θρησκευτικῆς ἐπόψεως. Παρὰ ταῦτα ὅμως οἱ Μαμελοῦκοι, θραύσαντες πάντα δεσμὸν ὁ ὁποῖος θὰ προεκάλει εἰς αὐτούς πατριωτικὰ συναισθήματα ἢ ἔντονον θρησκευτικὴν πίστιν, ἀπήλαυον μᾶς ἰδιομόρφου ἐλευθερίας. τὴν ὁποίαν μόνον ἢ κοσμοπολιτικὴ συνείδησις δύναται νὰ χαρίσῃ.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς εἰς Αἴγυπτον κυριαρχίας τῆς Ἐψηλῆς Πύλης τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, μολοντί αἱ συνθήκαι ἐπιβιώσεως του κατέστησαν δυσχερέστεραι, ἐξηκολούθησεν ὑφιστάμενον. Μετὰ τὸ 1517 οἱ Ἕλληνες, ὅπως ἴτε ὀλιγάριθμοι³⁵, συγκεντρωμένοι εἰς τὰ οἰκονομικῶς ζωτικώτερα κέντρα τῆς μεσογειακῆς ἀκτῆς³⁶ καὶ τὸ Κάιρον καὶ συσπειρωμένοι πέριξ τῆς Ἐκκλησίας τῶν, ἀφωσιώθησαν εἰς εἰρηνικὰς καὶ ἀφανεῖς ἀσχολίας. Ὡς ἐκ τούτου κυρία ἔκφρασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἰδίως κατὰ τοὺς δύο πρώτους δραματικούς αἰῶνας κατέστη τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας. Ἐκ τῶν καταλαβόντων τὸν θρόνον τοῦ Ἁγίου Μάρκου αἱ μὲν μεγάλαι προσωπικότητες τῆς μέχρι καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ΙΖ' αἰ. περιόδου (Κύριλλος Λούκαρις, Μελέτιος Πηγάς κ.ἄ.) κατανοήσαντες τὴν τραγικὴν κατάστασιν τῆς παροικίας ἠσχολήθησαν μὲ γενικώτερα θέματα τῆς Ἐκκλησίας, οἱ δὲ μετέπειτα, στερούμενοι καὶ στοιχειωδῶν οἰκονομικῶν μέσων, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Ρωσίαν ζητοῦντες βοήθειαν. Παρὰ ταῦτα οἱ Ἕλληνες κατάρθωσαν νὰ ἐπιβιώσουν καὶ νὰ θέσουν τὰς βάσεις τῆς μετὰ τὸν Μωχάμετ Ἄλη ἀκμῆς τοῦ αἰγυπτιώτου Ἑλληνισμοῦ.

34. Π. χ. οἱ πόλεμοι τοῦ 1517 καὶ τοῦ 1798.

35. 8.000 κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνόδου εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου (1636). (Βλ. Γερασίμου Μαζαράκη, Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐν Ἐκκλησιαστικῷ Φάρῳ, τ. 28 (1929), σσ. 487 - 488). Εἰς τὸν ἀριθμὸν αὐτὸν περιλαμβάνονται καὶ οἱ Ὁρθόδοξοι μὲν τὸ θρησκευμα, ἀλλὰ μὴ Ἕλληνες (κατὰ τὸν Μαζαράκη) τὴν φυλὴν.

36. Δηλ. τὴν Ἀλεξανδρείαν (ἢ ὁποία ἐξ ἐπόψεως τόσον ἑλληνικότητος ὅσον καὶ πληθυσμοῦ ἀπετέλει φάσμα τοῦ παλαιοῦ ἑαυτοῦ της) καὶ τὰς εἰς τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου εὐρισκομένας Ρωζέτταν καὶ Δαμιέτταν.

B) ΜΑΜΕΛΟΥΚΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ

I. Ἄλῃ μπέης.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ΄ αἰ. τὰ πράγματα τῆς Αἰγύπτου εἰσῆλθον εἰς ἀποφασιστικὴν καμπήν. Ὁ δυαδικὸς ἀφ' ἑνὸς χαρακτήρ τῆς μέχρι τότε ἐπιτοπίου ἐξουσίας κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν περίπου ἐξηφανίσθη, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ πασᾶς νὰ διατηρήσῃ τυπικὰ μόνον δικαιώματα³⁷. οἱ μαμελοῦκοι μπέηδες ἀφ' ἑτέρου καθίστανται οἱ μόνον δυνάσται τῆς χώρας, ὁ δὲ ἐκ τῶν τάξεων τῶν προερχόμενος shaykh al - balad (κεφαλὴ τῆς κοινότητος)³⁸ γίνεται ἡ ὑπερτάτη πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἀρχὴ αὐτῆς. Ἡ κακοδιοικήσεις ἐξ ἄλλου, ἡ ἐπικρατοῦσα σύγχυσις καὶ ἀναρχία ὁμοῦ μετὰ τῆς οἰκονομικῆς δυσπραγίας³⁹ ὥθοῦν τὴν Αἴγυπτον νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἐπανάκτῃσιν τῆς ἀρχαίας θέσεώς της εἰς τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον διὰ τῆς ὀριστικῆς διαρρηξέως τῶν ἐλαχίστων ἀκόμη μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δεσμῶν. Δὲν ἔμενεν εἰμὴ νὰ εὑρεθῇ ἡ ἰσχυρὰ προσωπικότης, ἡ ὁποία θὰ συνήνωνε τὰς δυνάμεις της καὶ θὰ τὴν ὠδήγει ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν πλήρη ἀνεξαρτησίαν. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Ἄλῃ μπέης.

Ἡ ἑλληνικὴ καταγωγὴ τοῦ Ἄλῃ μπέη μαρτυρεῖται κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον ὑπὸ τοῦ βιογράφου του (S.) Lusignan⁴⁰. Οὗτος περιγράφων τὴν οἰκογενειακὴν κατάστασιν τοῦ ἥρωός του, ἀναφέρει τὰ ἑξῆς : «Ali Bey was born in the principality of Abazea or Amasia of a good family, his father being a priest of the greek Church, which in that country is mixed with Mahomedism. His father's name was Daout (or David) and he was baptized by that of Josouf (or Joseph)»⁴¹. Ὁ νεαρὸς

37. Πρβλ. G. Wiet, ἄρθρ. Ali Bey ἐν «Encyclopédie de l'Islam» τ. I (1962), σ. 402 : «Le gouverneur Ottoman (ὁ πασᾶς δηλ.) se préoccupait, pour durer, de conserver en face des luttes sanglantes des Beys, une apparente neutralité, quitté à s'empresser de venir au secours du vainqueur».

38. Βλ. Philip K. Hitti, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 721.

39. Εἰς τὴν οἰκονομικὴν ταύτην δυσπραγίαν — τῆς ὁποίας αἰτία πλὴν τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἦτο καὶ ἡ λόγῳ τῶν ἀνακαλύψεων ἀπώλεια τῆς ἐμπορικῆς σημασίας τῆς Μεσογείου — ὀφείλοντο καὶ οἱ λιμοί, οἱ ὁποιοὶ ἐπὶ μακρὸν διάστημα ἐμάστιζον τὴν χώραν. Μεταξὺ αὐτῶν ἐνδεικτικῶς ἀναφέρεται ὁ λεγόμενος «λιμὸς τοῦ Ἰσμαήλ», ὁ ἐπισυμβὰς ὀλίγον πρὸ τῆς Γαλλικῆς ἀποβάσεως. (Βλ. Εὐγενίου Μτχαηλίδου «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Ἑθνικῆς Παλιγγενεσίας», Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 29 (1930), σ. 11).

40. Βλ. κατωτ. σ. 15.

41. Βλ. S. Lusignan, A history of the revolt of Ali Bey against the Ottoman Porte, London 17842, σσ. 69-70. Πρβλ., ἐπίσης καὶ Philip K. Hitti, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 720 : «...When Ali Bey, reportedly son of a chrestian priest from the Caucasus...».

ὅμως Josouf δὲν παρέμεινε ἐπὶ πολὺ εἰς αὐτὸ τὸ ἰδιορρυθμοῦ θρησκευ-
ματος οἰκογενειακὸν περιβάλλον. Ἀπαχθεῖς ὑπὸ ληστών μετεφέρθη εἰς
τὴν Αἴγυπτον καὶ πρᾶσεφέρθη ὡς δῶρον εἰς τὸν τότε οὐσιαστικὸν κυ-
ρίαρχον τῆς χώρας Μαμελοῦκον Imbrahim Kathuda, τοῦ ὁποῦ κατέστη
εὐνοούμενος. Οὗτος πρὸ τοῦ θανάτου του (1754) ὠνόμασε τὸν Ἄλῃ—τοῦτο
ὑπῆρξε τὸ μουσουλμανικὸν του ὄνομα—μπέην. Ὁ Ἄλῃ μπέης ταχέως κα-
τενόησε τὴν κυρίαν κατ' ἐκείνην τὴν περίοδον ἀνάγκην τῆς χώρας : τὴν
ὑπαρξίν τοῦ ἰσχυροῦ ἀνδρός, ὁ ὁποῖος καταπαύων τὰς ἐξαντλητικὰς διὰ
τὴν Αἴγυπτον διαμάχας τῶν μπέηδων θὰ ἐπανέδιδεν εἰς τὴν τελευταίαν τὴν
αἴγλην τὴν ὁποίαν λόγῳ στρατηγικῆς θέσεως, ἀνθρωπίνου δυναμικοῦ καὶ
οἰκονομικῶν δυνατοτήτων ἐδικαιοῦτο. Οὕτως ἡ δρᾶσις του διακρίνεται
εἰς δύο στάδια : Εἰς τὸ πρῶτον οὗτος προσεπάθησε νὰ καταστῇ ἄρχουσα
προσωπικότης μεταξὺ τῶν λοιπῶν μπέηδων καὶ νὰ σταθεροποιήσῃ τὴν
τὴν θέσιν του. Κατὰ τὸ δεύτερον, ἀναδεικνύων τοὺς ὑπ' αὐτὸν Μαμελού-
κους εἰς τὸ κατ' ἐξοχίαν πολεμικὸν ὄργανον τῆς ἐθνικῆς πλέον αἰγυπτια-
κῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἐπεχείρησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν του
ἐκτὸς τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου εἰς τὴν Ἀραβίαν καὶ Συρίαν ἐρχόμενος
τοιουτοτρόπως εἰς σύγκρουσιν μετὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως
τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὁποῦ προέβη εἰς τὴν πρα-
γματοποιήσιν τῶν σχεδίων του ἀποδεικνύει τὴν δεξιότητά του. Κατ'
ἀρχὰς περιορίσθη εἰς τὴν συλλογὴν χρημάτων καὶ τὴν στρατολογίαν
ικανῶν Μαμελοῦκων, ἀμφοτέρων διενεργουμένων μετὰ πολλῆς συνέ-
σεως⁴². Ἐν συνεχείᾳ, μόλις ἔκρινεν ὅτι εἶχεν ἀποκτήσει ἀρκετὴν δύνα-
μιν, ἐπέτυχεν ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἐντοπίων ἡγετῶν τὴν ἀναγνώρισίν του ὡς
ἀρχηγοῦ (1763). Βεβαίως τοῦτο δὲν ἐπετεύχθη ἀνευ δυσχερειῶν : ἐπὶ τι
διάστημα ὁ Ἄλῃς ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Συρίαν. Ἐκμεταλ-
λουόμενος ὅμως τὸ διάστημα τῆς ἐκεῖ παραμονῆς του συνῆψε συμμαχι-
κούς δεσμοὺς μετὰ τοῦ ἐκδηλοῦντος τὰς αὐτὰς τάσεις ἀνεξαρτοποιήσεως
κυρίου τῆς Ἄκρας shaykh Jahir al Umar. Διὰ τῆς βοήθειάς αὐτοῦ ἠδύ-
νηθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ Κάιρον, τὸ ὁποῖον ὅμως ἠναγκάσθη νὰ ἐγκατα-
λείψῃ ἐκ νέου ὀλίγον ἀργότερον. Ἐπ' οὐδενὶ ὅμως ἐπτοήθη : τὸ 1767 εἰ-
σηλθε πάλιν εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν πρωτεύουσαν, ἐκράτυνε τὴν ἐξουσίαν
του καὶ ἐπέτυχεν τὴν ἀναγνώρισίν του ὡς shaykh al - balad ὑπ' αὐτοῦ
τούτου τοῦ ἐκπροσώπου τῆς Πύλης⁴³. Ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ καὶ πέρα

42. Πρβλ. G. Wiet, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 403 : «Dans une première période Ali Bey se tient dans une expection prudente, se bornant a s'enrichir par tous les moyens, ce qui lui permet de s'entourer d'un sérieux contingent de mamluks».

43. Ὡς ἤδη ἐλέχθη, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ XVIII αἰ. τὰ κυριαρχικὰ δι-
καιώματα τοῦ Τούρκου πασᾶ εἶχον ἀπολέσει τὴν οὐσιαστικὴν τῶν ὑπόστασιν.
Τοῦτον εἶχον ὑποκαταστήσει οἱ ἰσχυρότεροι Μαμελοῦκοι μπέηδες. Μεταξὺ αὐτῶν

ἡ ὄλη δρᾶσις τοῦ Ἄλῃ μπέη εἰσέρχεται εἰς κρίσιμον φάσιν. Μέχρι στιγμῆς εἶχε κατορθώσει νὰ ἐξουδετερώσῃ πᾶσαν ἀντίδρασιν προερχομένην ἐκ τῶν κόλπων τῆς μαμελουκικῆς κοινωνίας. Εἰς τὸ ἐξῆς ὁμως ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίσῃ καὶ τὴν ἐχθρότητα τοῦ σουλτανικοῦ διβανίου, τὸ ὁποῖον ὀπωσδήποτε ἀνησύχουν αἱ ἐπίμονοι καὶ μεγαλόπνοοι ἐνέργειαι του. Ἡ ἐχθρότης αὕτη ἐξεδηλώθη κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ Κάιρον, ὅπου ὁ πασᾶς μετὰ μίαν σύντομον περίοδον ἐπιφανειακῶς ἠρέμου συνυπάρξεως προσεπάθησε νὰ ὑποσκάψῃ τὴν ἐξουσίαν τοῦ νέου shaykh al - balad. Ὁ Ἄλῃς ὑπέρισχυσε καὶ ὁ πασᾶς ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ (1768). Διὰ πρώτην φοράν ἀπὸ τοῦ 1517 ἡ Αἴγυπτος ἐνεφανίζετο ὡς χώρα μὲ αὐτοδύναμον κατ' οὐσίαν πολιτικὴν ὑπόστασιν. Τοῦτο βεβαίως ἐπέφερον τὴν ραγδαίαν ἐπιδείνωσιν τῶν σχέσεων μετὰ τῆς Πύλης μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐκδοσιν σουλτανικοῦ φερμανίου καταδικάζοντος τὸν Ἄλῃν εἰς θάνατον.

Τοῦτο ἐσήμανε τὸ τέλος τοῦ πρώτου σταδίου τῆς δράσεως τοῦ Ἄλῃ μπέη. Οὗτος τώρα ἀντιμετώπιζε τὸ ἐξῆς σοβαρὸν δίλημμα : ἢ ἔπρεπε νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν οὐσιαστικὴν ἀνεξαρτησίαν τὴν ὁποίαν μέχρι στιγμῆς εἶχε κερδίσει καὶ νὰ περιορισθῇ εἰς τὸν ρόλον τοῦ τοπάρχου μιᾶς αὐτονόμου πλουσίας ἐπαρχίας τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους - ἐπιτυγχάνων ταυτοχρόνως καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν σχέσεων μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως - ἢ νὰ προβῇ εἰς τὴν ὀριστικὴν διάρρηξιν τῶν δεσμῶν ὑποτελείας πρὸς τὸν σουλτάνον. Προετίμησε τὸ δεύτερον : τὸ 1769, εἰς ἀπάντησιν τῆς ὑπὸ τῆς κεντρικῆς τουρκικῆς ἐξουσίας ἐπικηρύξεώς του, κατέστησεν ἐπισήμως τὴν Αἴγυπτον ἐλευθέραν κρατικὴν ὄντοτητα,

Ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Ἄλῃ μπέη ἔδιδε νέαν διάστασιν εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν πολιτικὴν καὶ τὴν αἰγυπτιακὴν Ἱστορίαν γενικώτερον. Ἡ ὑπὸ τοῦ Σελίμ τοῦ Α' δημιουργηθεῖσα εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου πραγματικότης κατελύετο, οἱ δὲ Μαμελοῦκοι ἔδιδον εἰς τὸν κόσμον τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς τὸ θέαμα καὶ παράδειγμα μιᾶς νέας ἀκμῆς τῶν μετὰ δύο καὶ ἡμισυν αἰῶνας ἀφανείας καὶ καταπτώσεως ⁴⁴. Ἡ πρόκλησις ὁμως, ἡ ὁποία κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐγένετο πρὸς τὸν σουλτάνον, ἔπρεπε νὰ ὑποστηριχθῇ δυναμικῶς. Οἱ καιροὶ πάντως ἦσαν πρόσφοροι διὰ τοιαύτην ἐνέργειαν : τὸ τουρκικὸν κράτος διήρχετο περίοδον ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς κρίσεως : Ἐσωτερικῶς εἶχεν ἀρχίσει—ιδίως εἰς τὰς ἀκραίας περιοχὰς του - ἡ ἐμφάνισις κεντοφύγων τάσεων (προμηνημάτων τῶν μεγάλων ἀποστασιῶν τοῦ ΙΘ αἰ.),

ὁ σπουδαιότερος ἦτο ὁ κατέχων τὸ ἀξίωμα τοῦ «διοικητοῦ τοῦ φρουρίου τοῦ Καίρου» (shaykh al-balad)· ἀμέσως μετὰ εἰς τὴν ἱεραρχίαν ἤρχετο ὁ «ὀδηγὸς τοῦ ἱεροῦ караβανίου» (amir al - hadjdj) (βλ. W. G. Brown, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 76).

44. Πρβλ. Philip K. Hitti, ἀπόθι : «The rising Mamluk power reached its zenith in 1769 when Ali Bey.... acquired enough strength to expel the Ottoman Pasha and declare himself independent of the port»,

ἐνῶ ἐξωτερικῶς ἡ Τουρκία εὐρίσκετο εἰς σύγκρουσιν μετὰ τῆς Ρωσίας ⁴⁵. Ὁ Ἀλῆ μπέης ἐπωφελήθη τῶν περιστάσεων : ἀντιλαμβανόμενος τὴν ἔνεκα τοῦ πολέμου ἀδυναμίαν κινητοποιήσεως μεγάλων στρατιωτικῶν δυνάμεων ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, ἐπεξέτεινε στρατιωτικῶς τὴν σφαιρὰν κυριαρχίας του εἰς τὰς νοτιωτέρας ἐπαρχίας τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ γαμβρὸς του Abu I - Dhahab κατέλαβε τὴν Μέκκαν (1770), ἐξεδίωξε τὸν σερίφην καὶ ἐπέτυχε τὴν ὑπὸ τοῦ διαδόχου του ἀπονομὴν τοῦ βασιλικοῦ τίτλου εἰς τὸν πενθερόν του ⁴⁶. Ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν ἐξελίξεων αὐτῶν ὁ Ἀλῆς προέβη εἰς ἐπιδεικτικὰς ἐκδηλώσεις τῆς νέας πολιτικῆς καταστάσεως : ἔκοπεν ἰδικόν του νόμισμα καὶ ἐπέβαλε τὴν μνημόνευσιν τοῦ ὀνόματός του κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς λατρείας εἰς τὰ τεμένη. Ἐν συνεχείᾳ αἱ αἰγυπτιακαὶ δυνάμεις, πάντοτε ὑπὸ τὸν Abu I - Dhahab, εἰσήλασαν εἰς τὴν Συρίαν καὶ κατέλαβον τὴν Δαμασκόν. Ὁ διπλωματικὸς θρίαμβος τῆς Μέκκας συνεπληροῦτο ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ τοιοῦτου τῆς Δαμασκοῦ. Τὸ νεοσυσταθὲν αἰγυπτιακὸν κράτος ἔφθανεν εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς δυνάμεώς του.

Ἡ προέλασις τῶν δυνάμεως τοῦ Ἀλῆ εἰς τὴν Συρίαν προεκάλεσε τὰς εὐλόγους ἀνησυχίας τῆς Πύλης. Ὅχι μόνον ἡ ἀπώλεια τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς ἀπετέλει σοβαρὸν πλῆγμα ἀλλὰ καὶ ἡ παρουσία ρωσικῶν ναυτικῶν δυνάμεων εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον προέβαλε τὴν ἐξόχως ἀπειλητικὴν διὰ τοὺς Τούρκους πιθανότητα σχηματισμοῦ ἑνὸς ρωσο - αἰγυπτιακοῦ συνασπισμοῦ. Πρὸς ἀποτροπὴν τοιοῦτων δυσαρέστων ἐξελίξεν ἡ σουλτανικὴ κυβέρνησις προσέφυγεν εἰς τὴν διπλωματίαν : ὁ Abu I - Dhahab ἐξαγορασθεὶς ἐστράφη πρᾶξικοπηματικῶς κατὰ τοῦ κυρίου του. Ὁ Ἀλῆς τότε ἐξηναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πρωτεύουσάν καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν παλαιὸν φίλον, τὸν πασᾶν τῆς Ἀκκρας (1772). Ἐκεῖ, ἐνισχυόμενος ὑπὸ τῶν Ρώσων, ἀναδιωργάνωσε τὰς δυνάμεις του καὶ εἰσῆλθεν ἐκ νέου εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς ἀνάκτησιν ταῦ θρόνου του. Ἡττήθη ὅμως ⁴⁷ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δέλτα καὶ ἀπέθανεν ὀλίγας ἡμέρας κατόπιν τῆς μάχης εἴτε λόγῳ βαρυτάτου τραύματος τὸ ὁποῖον ἔλαβε κατ' αὐτὴν εἴτε δηλητηριασθεὶς ⁴⁸.

45. Πρόκειται περὶ τοῦ ἀ' ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ ὁποίου τοποθετοῦνται καὶ τὰ Ὀρλωφικά.

46. Συγκεκριμένως, ὁ Ἀλῆς ἔλαβε τὸν πομπῶδη τίτλον τοῦ «σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ κυριάρχου τῶν δύο θαλασσῶν» (Μεσογείου καὶ Ἐρυθρᾶς). (P. H. K. H i t t i, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 720).

47. Εἰς τὴν ἤτταν του συνετέλεσε κατὰ πολὺ ἢ πρὸς τὸν ἐχθρὸν ἀποστασία δύο μπέηδων - στελεχῶν τοῦ στρατεύματός του. (βλ. Μ α ν ὠ λ η Γ ι α λ ο υ ρ ᾶ κ η, αὐτόθι ἐνθ' ἀνωτ., σ. 10).

48. Διὰ πλείονα ἀναφορικῶς εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἀλῆ μπέη βλ. J. J. M a r c e l ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 229 - 239.

Τὸ ἔργον πάντως τοῦ Ἄλῃ μπέη δὲν ἀπέθανε μετὰ τοῦ δημιουργοῦ του. Ἡ κυριαρχία τῆς Κωνσταντινουπόλεως μόνο «ψιλῶ ὄνόματι» ἀποκατεστάθη εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὁ τὸ 1768 ἐκδιωχθεὶς πασᾶς ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος εἰς τὸ Κάιρον μόνιμος Τοῦρκος ἐκπρόσωπος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Ἄλῃ μπέης δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ πρόδρομος τοῦ Μωχάμμετ Ἄλη.

II. Οἰκογένεια Lusignan.

Ὅπως δὴποτε δὲν στερεῖται σημασίας διὰ τὴν τεκμηρίωσιν τῆς ἐλληνικότητος τῆς καταγωγῆς τοῦ Ἄλῃ μπέη τὸ γεγονός ἐστὶ ἡ βιογραφία του ἐγγράφη ὑπὸ ἀτόμου μὲ ἐντόνωσ ἐλληνικὴν συνείδησιν. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ Sauveur Lusignan.

Ἡ οἰκογένεια Lusignan ἐπὶ μακρὸν ἀνεδείκνυεν ἐκ τῶν κόλπων τῆς ἰσχυροῦς φεουδάρχας τῆς μεσαιωνικῆς Γαλλίας, κλάδος τῆς δὲ μετέσχεν εἰς τὰς Σταυροφορίας καὶ ἐπὶ τρεῖς περίπου αἰῶνας (1192-1489) ἐβασίλευσεν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ Κύπρον. Ἀπόγονοι τῶν βασιλέων τούτων ἐκινουῦντο εἰς τὰς περὶ τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον χώρας, μεταξὺ αὐτῶν δὲ συγκαταλέγεται καὶ ὁ προαναφερθεὶς Sauveur.

Ἡ γαλλικὴ καταγωγὴ τῶν Lusignan ταχέως ἐλησμονήθη εἰς τὴν Ἑγγὺς Ἀνατολήν τὰ δὲ μέλη τῆς βασιλικῆς δυναστείας τῆς Κύπρου ἐξελληνίσθησαν. Βεβαίως, μετὰ τὴν τουρκικὴν ἐπέκτασιν, τόσον αἱ προσωπικαὶ περιπέτειαι τῶν Lusignan ὅσον καὶ γενικώτεραι ἱστορικαὶ μεταπτώσεις τοῦ χώρου εἰς τὸν ὁποῖον οὗτοι διεβίουν, διεμόρφωσαν εἰς αὐτοὺς συνείδησιν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κοσμοπολιτικὴν. Πλεῖστοι ὅμως τῶν φερόντων τὸν τίτλον τοῦ «πρίγκηπος de Lusignan» διατήρησαν εἰς τὸ πλάσιον τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ τούτου ζωηρὰ ἐλληνικὰ αἰσθήματα.

Ὁ πατὴρ καὶ ὁ πατράδελφος τοῦ Sauveur διεκρίθησαν εἰς τὴν ὑπερσίαν ἐπιφανῶν Μουσουλμάνων, εἰς δὲ τῶν ἀδελφῶν του προσηλυτίσθη εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν. Ὁ ἴδιος ὅμως ὑπῆρξεν Ἕλληνας : ἐξεδήλωνε τὴν συμπάθειάν του πρὸς τοὺς ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ραγιάδες καὶ ἐκαυχᾶτο ὅτι ἐγνώριζεν εἰς βάθος τόσον τὴν ὀμηρικὴν γλῶσσαν ὅσον καὶ τὸ νεοελληνικὸν ἰδίωμα τὸ ἐξ αὐτῆς προελθόν⁴⁹. Τὸ περὶ τοῦ Ἄλῃ μπέη ἔργον του διαπνέεται ὑπὸ ἐντόνου ἐλληνικοῦ αἰσθήματος, μία δὲ

49. Βλ. G. Guemard, «Pélerins singuliers et soldats de fortune», ἐν «Bulletin de la Société Royale d'Archeologie d'Alexandrie», (No 27), N. S. VIII (1932), σ. 47.

των κυρίων εις τοῦτο ἰδεῶν εἶναι ἡ ἑλληνικὴ καὶ χριστιανικὴ προέλευσις τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου ⁵⁰.

Ἡ οἰκογένεια Lusignan δὲν ἔδωσε μόνον τὸν ἱστοριογράφον τῆς πρώτης πολιτικῆς ἀναγεννήσεως τῆς νεωτέρας Αἰγύπτου, ἀλλὰ καὶ γόνον τῆς ἀναμιχθέντα εὐθέως εἰς τὰ πράγματα τῆς χώρας αὐτῆς. Πρόκειται περὶ συγγενοῦς τοῦ Sauveur, ὁ ὁποῖος προσηλυτισθεὶς εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν καὶ καταταγεὶς εἰς τὰς τάξεις τῶν Μαμελοῦκων ἐγένετο γνωστός μὲ τὸ ὄνομα Youssouf nag - bey (Ἰωσήφ, μπέης τοῦ πυρός). Οὗτος συγκαταλεγόμενος μεταξὺ ἐκείνων τοὺς ὁποίους ὁ Augiant θεωρεῖ ὡς «Mameluks Français», διεκρίθη κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατείαν τοῦ Βοναπάρτου ⁵¹. Ὁ Ναπολέων τὸν προώριζε διὰ μονάρχην τοῦ ἀρμενικοῦ βασιλείου, τὸ ὁποῖον ἐσκόπευε νὰ ἀνασυστήσῃ ἐν ὄψει τῆς προωθήσεως τῶν γαλλικῶν δυνάμεων πρὸς τὰς Ἰνδίας. Τὸ τέλος ὅμως τοῦ Nag bey ὑπῆρξε τραγικόν : παραμείνας εἰς τὴν Αἴγυπτον μετὰ ἀποχώρησιν τοῦ Βοναπάρτου ἐδολοφονήθη τὸν Ἰούνιον τοῦ 1800. Ὑπῆρξεν εἰς ἀκόμη Μαμελοῦκος, ὁ ὁποῖος, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἦτο καθ' ὀλοκληρίαν Ἕλλην, ὅπωςδῆποτε συνεδέετο μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τῆς ὅλης οἰκογενειακῆς του παραδόσεως ⁵².

III. Ἄδελφοὶ Γαέτα.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἄλῃ ⁵³ ἐπηκολούθησε περίοδος ἀναρχίας, τὴν ὁποίαν ὁ J. J. Marcel ἀκολουθῶν τὰς πρὸς κλασσικισμόν τάσεις τοῦ αἰῶνος του ὀνομάζει περίοδον ὀνομάζει περίοδον τῶν «Τριάκοντα Τυράννων»⁵⁴. Ὁ νικητὴς τοῦ Ἄλῃ μπέη Abu l - Dhahab, συγκεντρῶσας εἰς τὸ πρόσωπόν του τὰς ἐξουσίας τοῦ shaykh al - balad καὶ τοῦ πασᾶ - διοικητοῦ τῆς Αἰγύπτου καὶ γενόμενος ὑπέρμαχος τῶν συμφερόντων τῆς Πύλης, ἐπεχείρησεν ἐκστρατείαν ἐναντίον τοῦ πασᾶ τῆς Ἄκκρας. Ἀπέθανεν ὅμως κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπιχειρήσεων ἐξ ἀποπληξίας.

Μετὰ τὸ ἀπρόοπτον τοῦτο συμβάν, κύριοι τῆς καταστάσεως ἀνεδείχθησαν οἱ τρεῖς Μαμελοῦκοι μπέηδες Μουράτ, Ἴμπραήμ καὶ Ἰσμαήλ. Οἱ μεταξὺ τῶν πρὸς ὀριστικὴν ἐπικράτησιν ἀγῶνες ἐβύθισαν εἰς τὴν ἀθλιό-

50. Βλ. ἄνωτ., ὑποσ. 41.

51. Διὰ πλείονα ἀναφορικῶς πρὸς τὸν Nag - Bey βλ. G. G u e m a r d, ἔνθ. ἄνωτ., σσ. 46 - 51.

52. Γόνος τῶν Lusignan, ὀνομαζόμενος Χριστόδουλος, φέρεται ὡς ἀπολεσθεὶς κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν. Βλ. G. G u e m a r d, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 50.

53. Ὁ Ἄλῃ μπέης παρέμεινεν εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν Ἱστορίαν ὡς «ὁ Μέγας» (el - kebir). Βλ. Μ α ν ὶ λ η Γ ι α λ ο υ ρ ᾶ κ η, αὐτόθι.

54. Βλ. J. J. M a r c e l, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 240.

τητα τὴν χώραν καὶ τοὺς κατοίκους της, προεκάλεσαν δὲ τελικῶς τὴν ἐπέμβασιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἰσχυρὰ τουρκικὴ δύναμις ἀποβιβάσθεισα εἰς τὴν Αἴγυπτον (1786) κατέλαβε τὸ Κάιρον· ἡ ἐκρηξίς ὅμως νέου ρωσοτουρκικοῦ πολέμου διέκοψε προώρως τὴν ἐκστρατείαν ταύτην καὶ οὕτω δὲν ἐπετεύχθη δι' αὐτῆς οὐσιαστικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν πραγματικότητα.

Ἡ τρομερὰ ἐπιδημία πανώλους τοῦ 1790 ἐξωλόθρευσε ὄχι μόνον τὸν Ἰσμαήλ ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ μέλη τοῦ οἴκου του. Κύριοι τῆς καταστάσεως παρέμειναν μόνοι οἱ Ἰμπραήμ καὶ Μουράτ, οἱ ὁποῖοι ἔκτοτε ἐκυβέρνησαν τὴν Αἴγυπτον ὡς «tyrans associés»⁵⁵.

Ὁ Μουράτ ὑπῆρξεν ἀξιόλογος φυσιογνωμία: ἀνὴρ στρατιωτικῶν ἱκανοτήτων καὶ μεγάλης μυϊκῆς δυνάμεως ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀντιλαμβάνεται τὰς ἀρετὰς τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὰ ἰδικά του σφάλματα. Ταχύτατα κατενόησεν ὅτι διὰ νὰ ἐπικρατήσῃ πλήρως εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου καὶ διὰ νὰ ἀποκρούσῃ πᾶσαν νέαν ξενικὴν ἐπέμβασιν ἔπρεπε νὰ ἐκσυγχρονίσῃ τὰς στρατιωτικὰς του δυνάμεις καὶ ἰδίως νὰ ἐξοπλίσῃ αὐτὰς διὰ πυροβολικοῦ. Πρὸς τοῦτο ὅμως εἶχεν ἀνάγκην τῶν καταλλήλων τεχνιτῶν. Τότε ἀκριβῶς τρεῖς Ἑλληνες ἦλθον εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀνέλαβον τὸ σπουδαιότατον ἔργον τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῶν μαμελοικικῶν δυνάμεων. Πρόκειται περὶ τῶν ἀδελφῶν Γαέτα (ἢ Γαήτα).

Οἱ ἀδελφοὶ Γαέτα κατήγοντο ἐκ Ζακύνθου. Τὸ ὄνομά των, προφανοῦς ἰταλικῆς προελεύσεως, εἶναι καὶ ὄνομα μίας τῶν εὐγενεστέρων οἰκογενειῶν τῆς νήσου⁵⁶.

Δὲν εἶναι γνωστὸν ἂν οἱ ἐν λόγῳ ἀδελφοὶ ἀνήκον εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν αὐτὴν οἰκογένειαν⁵⁷. Πάντως μᾶλλον δὲν ἦσαν μέλη της, διότι ἐὰν ἦσαν δὲν θὰ ἐπιδίδοντο μετὰ τοσαύτης εὐχερείας εἰς τὰς τυχοδιωκτικὰς περιπετείας τὰς ὁποίας θὰ ἀναπτύξωμεν κατωτέρω· ἡ οἰκογενειακὴ των παράδοσις θὰ ἀπετέλει ἀνασχετικὸν φραγμὸν διὰ τοιούτου εἶδους *modus viventi*.

55. J. J. Marcel, ἔνθ. ἀνωτ. 246. Διὰ πλείονα σχετικῶς μετὰ τὰ γεγονότα εἰς Αἴγυπτον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλῆ μπέη ἕως τῆς γαλλικῆς εἰσβολῆς βλ. καὶ πάλιν J. J. Marcel, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 239-250.

56. Βλ. Angelo Pernice, ἄρθρ. Zante ἐν «Enciclopedia Italiana», τ. 35 (1937), σ. 888.

57. Λεωνίδα Χ. Ζώνη, Λεξικὸν Ἱστορικὸν καὶ Λαογραφικὸν Ζακύνθου, τ. Α', Ἀθήναι 1953, σ. 113 ἐν λ. Γαήτα.

Διὰ τὴν οἰκογένειαν ταύτην βλ. ἐπίσης τοῦ ἰδίου, Λεξικὸν Φιλολογικὸν καὶ Ἱστορικὸν Ζακύνθου, ἐν Ζακύνθῳ 1898, σσ. 160-161 καὶ Eugène Rizo-Rangabé, Livre d'or de Noblesse Ionienne, τ. III (Zante), Athènes 1927.

Οὔτοι ἦσαν λεβητοποιοὶ δι' ἀγνώστους δὲ λόγους⁵⁸ ἐγκατέλειψαν τὴν πατρίδα των καὶ μετηνάστευσαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν ὁποῖαν ἔφθασαν περὶ τὸ 1790⁵⁹. Ἡ ἐκεῖ κατάστασις ἦτο εὐνοϊκὴ δι' αὐτούς : ὄχι μόνον ἡ τέχνη καὶ αἱ ἱκανότητές των ἐνεφανίζοντο ὡς ἐξαιρετικῶς χρήσιμοι διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νεωτεριστικῶν σχεδίων τοῦ Μουράτ μπέη, ἀλλὰ καὶ ἐν γένει οἱ «Φράγκοι»⁶⁰ ἀπελάμβανον μεγάλης ἐκτιμῆσεως εἰς τὰς τάξεις τῶν Μαμελούκων, διὰ τὴν ὕλικήν, οἰκονομικὴν καὶ πνευματικὴν ὑπεροχὴν των· ἐπιπροσθέτως ὡς Ἕλληνες οἱ ἀδελφοὶ Γαέτα δὲν ἐδεικνυον ἔναντι τῶν ἐντοπίων τὴν συνήθη ὑπεροσίαν τῶν λοιπῶν Εὐρωπαϊῶν, γεγονός δὲ ὁποῖον καθίστα αὐτούς συμπαθεῖς⁶¹. Ἀποκτήσαντες τὴν εὐνοίαν τοῦ Μουράτ καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐκμεταλλεθοῦν πλήρως τὰς εὐκαιρίας τὰς ὁποίας προσέφερον εἰς αὐτούς ἡ νέα των πατρίς, ἀπαρνήθησαν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐγένοντο Μουσουλμάνοι λαβόντες τὰ ὀνόματα Ἰμπραήμ, Χουσεῖν καὶ Ἀχμέτ⁶². Ὁ τίτλος τοῦ ἀγᾶ, ὁ ὁποῖος τοὺς ἀπενεμήθη ἀμέσως κατόπιν, προσέδωκεν εἰς αὐτούς σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν μαμελουκικὴν ἀριστοκρατίαν. Οὔτοι ἠκολούθησαν τὸ κόμμα τοῦ προστάτου των, ὁ ὁποῖος ἐξεμεταλλεῖθη ταχύτατα τὰς ἱκανότητάς των. Ὁ ἱκανότερος ὡς τεχνίτης μεταξὺ τῶν τριῶν ἀδελφῶν, ὁ Ἰμπραήμ ἀγᾶς, συνεκρότησε ἐξ Ἑλλήνων⁶³ ἀρνησιθρήσκων συνεργεῖον πρὸς χύσιν τηλεβόλων· τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας τῶν ἐξιλαμισθέντων τούτων πρῶην ραγιάδων «διετάραξε» τὸ πολιτικὸν status quo τῆς Αἰγύπτου πρὸς ὄφελος τοῦ Μουράτ μπέη. Οὗτος ἐτοποθέτησεν εἰς τὸν ὠχυρωμένον περίβολον τῆς Guizeh⁶⁴ — ὅπου καὶ εὕρισκετο τὸ ἀνάκτορόν του — ὀλμοβόλα κατασκευασθέντα ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Ἰμπραήμ ἀγᾶ. Ὁ W. G. Browne κατὰ τὴν περιήγησίν του εἶδε τὰ προΐοντα τοῦ ὑπὸ τὸν «Zanthiote» (οὕτως ὀνομάζει τὸν Ἰμπραήμ ἀγᾶν) χυτηρίου καὶ ἀναφέρει περὶ αὐτῶν τὰ ἑξῆς :

58. Ὁ *Auriant* (ἐν *Aventuriers et Originaux*, Paris 1936, σ. 9) ἀναφέρει ὅτι οἱ Γαέτα ἔφυγον ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον διὰ τὴν Αἴγυπτον «*séduits par les merveilles que capitaines et marchands, dans les tavernes, débitaient sur ce pays...*». Σημειωτέον ὅμως ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ *Auriant* ἔχει μυθιστορηματικὸν χαρακτῆρα.

59. Βλ. G. L. A., «*Mameluks Grecs*», ἐν *Messenger d'Athènes*, 15.1.1929, σ.1.

60. Δηλ. οἱ Εὐρωπαῖοι. Εἰς αὐτούς συμπεριλαμβάνοντο καὶ οἱ Ἕλληνες.

61. Βλ. *Auriant*, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 10.

62. Τὰ χριστιανικὰ ὀνόματα δύο ἐκ τῶν ἀδελφῶν δὲν εἶναι γνωστά· ὁ μετονομασθεὶς εἰς Ἀχμέτ ὀνομάζετο πρότερον Ἰωάννης. Βλ. Λεωνίδα Χ. Ζώη, αὐτόθι.

63. Δυστυχῶς, ἐκ τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα γνωστῶν πηγῶν, οὐδεμίαν λεπτομέρειαν γνωρίζομεν περὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν Ἑλλήνων τούτων.

64. Πόλις κειμένη ἐπὶ τοῦ Νείλου, πλησίον τῶν πυραμίδων.

«En avançant vers le sud et vis - a - vis de Misr - El - Attike on aperçoit Jiza, ville considerable qu'Ismaël - bey avoit fortifiée. Il avoit aussi commencé a y batir un palais, que Mourad - bey a achevé et qu' il habite. Ce dernier y a de plus fait etablir une fonderie de canons, par un rénegat né dans l'île de Zanthc. J'y ai vu six mortiers et vingt - trois canons, dont, à la verité, une partie etoit hors d'état de servir ; mais trois mortiers et six pièces de campagne etoient parfaitement travaillés et faisoient infiniment d'honneur au Zanthiote qui n'avoit sûrement eu que de mauvais instruments et des ouvriers inhabiles. Il y avoit des canons de vingt - quatre, de dix - huit et de douze livres de balle. Ces derniers étoient en reserve, et le bey en avoit grand nombre montés en différents parties du fort»⁶⁵. Διὰ τοῦ πυροβολικοῦ τούτου ὁ ἀθέντης τοῦ Ἰμπραήμ πασᾶ ἐξησφάλισε τὸν ἑαυτὸν του, τὰ πλοῦτη του καὶ τὸν πυρῆνα τῶν κυριωτέρων ὀπαδῶν του ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως ἀντιπάλων πρὸς αὐτὸν ἐντοπιῶν δυνάμεων (Βεδουίνων ἢ ἄλλων Μαμελοῦκων μπέδων). Πρὸς ἀνταμοιβὴν του ὁ «Zanthiote» διωρίσθη ὑπασπιστῆς τοῦ Μουράτ⁶⁶. Τὴν μετὰ ταῦτα ἱστορίαν τοῦ βίου του δὲν τὴν γνωρίζομεν. Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι δὲν ἐνεπλάκη εἰς τυχοδιωκτικὰς περιπετείας (ὡς ὁ ἀδελφός του Ἀχμέτ) οὔτε κατέστη ἰσχυρὸς πολιτικὸς παράγων εἰς τὴν Αἴγυπτον ὡς ὁ Χουσεῖν.

Ἄχμέτ ἀγᾶς εἶχε βίον ταραχώδη. Κατ' ἀρχὰς ἐχρησιμοποιήθη μετ' ἐπιτυχίας ὑπὸ τοῦ Μουράτ εἰς μίαν περίπτωσιν ἐκτροπῆς τοῦ Νείλου, περὶ τῆς ὁποίας ὁ Browne παραδίδει τὰ ἐξῆς : «Vers la fin de 1796, le bras oriental du Nil qui va à Damiette fut presque à sec ; et les eaux se jetant dans l'ancien canal de Menouf, prirent un cours plus direct. Il fallut remédier à cet accident ; en consequence Mourad - bey chargea son ingénieur Achmed de ce travail. Achmed fit construire des digues dans le canal, et les eaux reprirent leur premier cours»⁶⁷. Ὁ Ἀχμέτ ὅμως δὲν ἦτο ἱκανοποιημένος κατέχων τὴν θέσιν τοῦ μηχανικοῦ εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ Μουράτ μπέη· ἐπεθύμει μεγαλύτερα κέρδη καὶ πιθανώτατα ἢ τυχοδιωκτικὴ του φύσις ἐπεζήτη τὴν περιπέτειαν αὐτὴν καθ' ἑαυτήν. Διὰ τοῦτο ὅταν ὁ σουλτάνος τοῦ Dar Fur, Abd al - Rahman al - Rashid, παρεκάλεσεν ἐπισήμως τὸν Μουράτ μπέην νὰ τοῦ ἀποστείλῃ τεχνίτην ἱκανὸν πρὸς κατασκευὴν τηλεβόλων τῶν ὁποίων

65. W. G. Browne, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 121. Ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τῶν τηλεβόλων ὁ Auriant ἀναφέρει ἄλλους ἀριθμούς, ὅτι δηλ. αὐτὰ ἦσαν τῶν 4, 12 καὶ 18 λιβρῶν. (Auriant, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 13).

66. Auriant, αὐτόθι.

67. W. G. Browne, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 233.

έστερεῖτο ὡς καὶ πρότερον ὁ Μουράτ, ὁ Ἄχμετ ἄδραξε τὴν οὕτω προσφερομένην εὐκαιρίαν : λαβὼν ἐκ μέρους τοῦ κυρίου του τὴν ἀπαραίτητον ἄδειαν ἀνεχώρησε διὰ τὸ Dar Fur τὸν Νοέμβριον τοῦ 1796⁶⁸.

Τὰ αἷτια τῆς τοιαύτης παρακλήσεως τοῦ Abd al - Rahman al - Rashid πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν εἰς τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν εἶχε τὸ πυροβολικὸν διὰ τοὺς ἀφρικανικοὺς στρατοὺς τῆς ἐποχῆς γενικώτερον καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν προσπάθειαν τοῦ μονάρχου τούτου πρὸς πλήρη κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν χώραν του ὀρυχείων χρυσοῦ.

Τὸ Dar Fur εἶναι χώρα τῆς κεντρικῆς Ἀφρικῆς εὐρισκομένη ἐντὸς τῶν ὀρίων τῆς σημερινῆς Δημοκρατίας τοῦ Σουδάν⁶⁹. Τὸ κυρίαρχον ἀραβικὸν στοιχεῖον εὐρίσκετο ἀπομεμονωμένον τῶν γειτονικῶν μουσουλμανικῶν χωρῶν λόγῳ τοῦ δυσπροσίτου τῆς περιοχῆς, οἱ δὲ Νέγροι κάτοικοι, λόγῳ τοῦ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου των, δὲν ἀπετέλουν σημαντικὸν πολιτικὸν ἢ οικονομικὸν παράγοντα διὰ τὴν χώραν. Μόνον μέσον ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἦσαν τὰ καραβάνια, τὰ ὁποῖα μετέφερον εἰς τὴν Αἴγυπτον τὰ προϊόντα τῆς χώρας αὐτῆς. Ἡ ἀσήμαντος ὅμως καὶ ἐν πολλοῖς μυστηριώδης αὐτὴ περιοχὴ κατεῖχε πλουτοφόρον πηγὴν, ἡ ὁποία, καταλλήλως ἐκμεταλλεομένη, θὰ ἠδύνατο νὰ προσδώσῃ εἰς τὸ Dar Fur πρωτεύουσαν μεταξὺ τῶν μουσουλμανικῶν ἀφρικανικῶν κρατῶν θέσιν. Ἡ πηγὴ αὕτη ἦσαν χρυσοφόροι φλέβες εὐρισκόμεναι εἰς τὰ δυτικὰ καὶ τὰ ἀνατολικά τῆς ἐπικρατείας τοῦ Abd al - Rahman al - Rashid⁷⁰. Ὁ χρυσὸς οὗτος ἦτο ἀντικείμενον πλημμελεστάτης ἐκμεταλλεύσεως τόσον ἐκ μέρους τῶν ἐντοπιῶν μαύρων ὅσον καὶ ὑπὸ τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς τοῦ σουλτάνου.

Τὸ ἔτος ὅμως 1787, ἔτος ἀνόδου εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Abd al - Rahman al - Rashid, ἐσήμανε τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τοῦ ἀφρικανικοῦ τούτου βασιλείου. Ψυχὴ καὶ ἐγκέφαλος τῆς νεωτεριστικῆς αὐτῆς πολιτικῆς ὑπῆρξεν ὁ νέος ἡγεμὼν. Οὗτος ὑπῆρξε κατ' οὐσίαν τὸ ἀφρικανικὸν ἀντίστοιχον τοῦ Εὐρωπαίου «πεφωτισμένου μονάρχου»: Ἐπεδίωξε κυρίως τὴν πρόοδον τῆς θρησκείας ὡς καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν σχέσεων μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὰ ἀποτελέσματα εἰς τὸν τελευταῖον ἰδίως τομέα ὑπῆρξαν θεαματικά : δῶρα ἀντηλλάγησαν μετὰ τοῦ σουλτάνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐνῶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐτῶν 1793 - 1796 τὸ Dar Fur ἐδέχθη τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ πρώτου Εὐρωπαίου, τοῦ W. G. Browne⁷¹.

68. W. G. Browne, αὐτόθι.

69. Βλ. P. M. Holt, ἄρθρ. Dar Fur ἐν «Encyclopedie de l'Islam», τ. 2 (19652), σ. 124.

70. Βλ. W. G. Browne, ἐνθ' ἄνωτ., τ. II, σ. 34. Κατὰ τὸν Auriant ὅμως ἐκείντο «à dix journées de la frontière». (Auriant, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 15).

71. Βλ. ἄνωτ. ὑποσημ. 2.

Ὁ φιλοπρόοδος οὗτος μονάρχης ἀντελήφθη ὅτι μερικὰ τηλεβόλα θὰ ἐδίδον μεγάλην ὑπεροχὴν εἰς τὰς στρατιωτικὰς του δυνάμεις ἔναντι ἐκείνων τῶν ὁμόρων του ἡγεμονίσκων. Ἐπὶ πλέον θὰ τοῦ ἐπέτρεπον τὴν πλήρη κατοχὴν καὶ ἐκμετάλλευσιν τῶν περιφήμων ὄρυχείων χρυσοῦ⁷². Αὐταί εἶναι, κατὰ τὸν Browne, αἱ αἰτίαι τοῦ σχετικοῦ διαβήματος πρὸς τὸν Μουράτ. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως αὐτὴν τόσον ὁ Abd el - Rahman al-Rashid, ὅσον καὶ ὁ Μαμελοῦκος μπέης καὶ ὁ ἑλληνικῆς καταγωγῆς Ἄχμετ ἁγᾶς, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, δὲν ἦσαν εἰμὴ «πιόνια» εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς φιλοχρηματίας τοῦ εἰς Κáιρον προξένου τῆς Αὐστρίας Carlo Rosetti. Οὗτος εἶχεν ἀπὸ καιροῦ ἔλθει εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν καταφθανόντων εἰς Αἴγυπτον караβανίων τοῦ Dar Fur καὶ εἶχεν ἤδη συλλέξει ἀρκετὰς πληροφορίας περὶ τῶν ὄρυχείων χρυσοῦ. Ἀντιλαμβανόμενος πλήρως τὴν δυνατότητα πραγματοποίησεως μεγάλων κερδῶν, ἀνεζήτησε τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον ὁ ὅποιος, μεταβαίνων ἐκεῖ μεθ' ἱκανῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, θὰ κατελάμβανε καὶ ἐν συνεχείᾳ θὰ ἐξεμεταλλεύετο τὰ ὄρυχεῖα, βασιζόμενον εἰς τὴν ἐκ τῶν συγχρόνων πολεμικῶν μέσων ἀπορρέουσαν ἰσχύν⁷³. Ἄνθρωποι οὗτοι ἱκανοτήτων ἦτο ὁ «Zanthiote» Ἄχμετ ἁγᾶς. Μᾶλλον λοιπὸν ὁ Rosetti προεκάλεσε τεχνηέντως τὴν προαναφερθεῖσαν αἴτησιν τοῦ σουλτάνου τοῦ Dar Fur πρὸς τὸν Μουράτ⁷⁴, ἐν συνεννοήσει δὲ μετὰ τοῦ τελευταίου καὶ τοῦ ἁγᾶ ἐσχημάτισε τὴν κατάλληλον ἀποστολὴν εἰς τὴν ὁποίαν ὑπερίσχυε τὸ ἑλληνικὸν στοιχείον : Ὁ κύριος βοηθὸς τοῦ Ἄχμετ, ὁ hakim (ἰατρός) Sulayman ἦτο Ἕλληνας, ὀνομαζόμενος προηγουμένως Δημήτριος, πεντήκοντα δὲ ἐκ τῶν τεχνητῶν οἱ ὅποιοι θὰ μετηνάστευον εἰς Dar Fur ἦσαν ὁμοίως ἑλληνικῆς καταγωγῆς⁷⁵. Ἡ ἀποστολὴ ἦτο ἐπίσης ἐφωδιασμένη μετέσσαρα τηλεβόλα, καμήλους καὶ πάντα τὰ ἀναγκαῖα. Ἐξεκίνησε (τὸν Νοέμβριον τοῦ 1798) μετὰ τὸ караβάνιον ἐκεῖνο μετὰ τοῦ ὁποίου ὁ Browne εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὸ Κáιρον, ἐπομένως ὁ τελευταῖος ὑπῆρξε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα αὐτόπτης μάρτυς τῆς μετὰ πολλῆς λαμπρότητος πραγματοποιηθείσης ἀναχωρήσεως τοῦ «Zanthiote», διὰ τὴν ὁποίαν ἐξ ἄλλου

72. Ὁ Browne, γενόμενος πλέον συγκεκριμένος εἰς τὴν συτέχθειαν τῆς διηγήσεως, τοποθετεῖ τελικῶς τὰ ὄρυχεῖα εἰς τὸ Senaar (τὸ ὅποιον ἐπίσης ἀποτελεῖ σημερινὸν μέρος τῆς Σουδανικῆς Δημοκρατίας). (βλ. W. G. Browne, ἔνθ' ἄνωτ., τ. I, σ. 234 καὶ τ. II, σ. 34).

73. Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς τῶν ὄρυχείων ἠγνόουν μέχρι τότε τὰ μεγάλα πυροβόλα ὄπλα, εἰς τὰ ὁποῖα ἄλλωστε ἀπέδιδον ὑπερφυσικὰς ιδιότητες. (βλ. Auriant, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 16). Ὁ Ἄχμετ, ἄλλωστε, κατεῖχε τὴν τέχνην κατασκευῆς τηλεβόλων ὡς συνεργάτης τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰμπραήμ.

74. Auriant, ἔνθ' ἄνωτ., σσ. 14 - 20.

75. βλ. Μανώλη Γιαλουράκη, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 73.

ἀναφέρει μετὰ σκεπτικισμού τὰ ἀκόλουθα : Il sembloit donc certain que les habitants du Soudan alloient acquérir encore une des inventions des sociétés civilisées, inventions que nous regardons comme avantageuses, mais qui peut-être ne le sont pas. J'ignore quel a été le sort d'Achmed-Aga : mais son entreprise étoit hien difficile, et il me paroît vraisemblable qu'après avoir vu ses brillantes espérances s'évanouir, il sera tourné malheureux en Égypte, ou il aura péri dans le Dar Four⁷⁶. Ἡ τελευταία πρόβλεψις τοῦ Browne ἐπαληθεύθη κατὰ τρόπον τραγικόν.

Τὸ ταξίδιον ὑπῆρξε μακρὸν καὶ ἐπίπονον· κατὰ τὴν διάρκειάν του οἱ πλείστοι τῶν συνοδῶν τοῦ Ἀχμέτ πασᾶ ἐστασίασαν καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Οὕτως ὁ «Zanthiote» ἔφθασεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Dar Fur μὲ 10 μόνον συνεργάτας. Παρὰ ταῦτα ἐντὸς βραχέος χρονικοῦ διαστήματος ἐπέτυχε νὰ κερδίσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ σουλτάνου.

Ὅταν ὅμως ἐζήτησεν ἐκ μέρους τοῦ τελευταίου τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὁ Abd al - Rahman ἠρνήθη διαρρηδῆν. Ἡ ἄρνησις αὕτη ἀνέτρεπε πλήρως τὰ σχέδια τοῦ ἀγᾶ : ὡς εἶχεν ἐκ τῶν προτέρων συμφωνηθῆ μετὰ τοῦ Carlo Rosetti καὶ τοῦ Μουράτ μπέη ὁ «Zanthiote», ἀφοῦ συνέλεγεν ἀκριβεῖς πληροφορίας ἀναφερομένας εἰς τὴν τοπογραφίαν ἀλλὰ καὶ τὴν στρατιωτικὴν καὶ οἰκονομικὴν κατάστασιν τοῦ Dar Fur, θὰ ἐπέστρεφε διὰ νὰ παραλάβῃ ἐκ Καίρου στρατιωτικὸν σῶμα διὰ τοῦ ὁποίου θὰ κατελάμβανε τὸ σουλτανᾶτον καὶ τὰ ὄρυχεῖα. Ἐνώπιον ὅμως τοῦ ἀπροόπτου αὐτοῦ κωλύματος ἠρκέσθη εἰς τὸ νὰ καταστή ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐδνοούμενος τοῦ μονάρχου καὶ νὰ συλλάβῃ τὸ σχέδιον τῆς ἀνόδου του εἰς τὸν σουλτανικὸν θρόνον πρὸς ἴδιον ἀποκλειστικῶς ὄφελος. (Ἐσκέπτετο, ὡς φαίνεται, νὰ ἰδρῦσῃ ἰδίαν δυναστείαν ἐκμεταλλεῦόμενος πάντοτε τὸ χαμηλότερον πολιτιστικὸν ἐπίπεδον τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς⁷⁷). Ἡ βοήθεια ὅμως τοῦ Μουράτ μπέη τοῦ ἦτο ἀπαραίτητος. Διὰ τοῦτο ἐπέτυχε ἐν τέλει τὴν συμμετοχὴν τοῦ κυριωτέρου μετ' αὐτὸν μέλους τῆς ἀποστολῆς του, τοῦ hakim⁷⁸ Δημητρίου ἢ Sulayman, εἰς караβάνιον προοριζόμενον διὰ τὴν Αἴγυπτον (Νοέμβριος 1798). Ὁ τελευταῖος ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ δύο ἐπιστολάς (μίαν ἀπευθυνομένην εἰς τὸν μπέην καὶ μίαν εἰς τὸν Carlo Rosetti)· διὰ τῆς πρὸς τὸν Μουράτ ἐπιστολῆς του ἐζητεῖτο ἢ εἰς τὸ Dar Fur ἀποστολὴ 500 Βεδουίνων, ἀπαραιτήτων διὰ τὸν σφετερισμὸν τῆς ἐξουσίας τοῦ Abd al - Rahman. Οὗτοι θὰ διήρχοντο τὰ σύνορα ὡς τεχνῖται εἰδίκευμένοι εἰς τὴν κατασκευὴν τηλεβόλων.

76, W. G. Browne. ἐνθ' ἄνωτ., σ. 235.

77. Βλ. Auriant, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 23, 33.

78. Βλ. ἄνωτ., σ. 21.

Γεγονότα ἀπρόβλεπτα ὅμως ἀνέτρεψαν τὰ σχέδια τοῦ Ἑλληνοστυχιδιώτου : ἐνῶ τὸ караβάνιον τὸ ὁποῖον συνάδευε ὁ Sulayman εὐρίσκετο εἰς τὴν ὄασιν El - Ouah, ἐγένετο γνωστὴ ἡ γαλλικὴ κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου. Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τότε, φοβηθεὶς τὰς τυχόν κακὰς διαθέσεις τῶν νικητῶν τῶν Μαμελοῦκων, ἔδωσε τὴν διαταγὴν τῆς ἐπιστροφῆς· ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ πληροφορηθῆ ἂν οἱ νέοι κυρίαρχοι τοῦ Νείλου ἤθελον τὴν μετὰ τοῦ Dar Fur ἀνάπτυξιν τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων καὶ ὑπὸ ποίους ὁρους, ἔστειλε πρὸς τὸν στρατηγὸν Desaix τριμελῆ ἀντιπροσωπεῖαν κομίζουσαν μήνυμα φιλίας, Ἡ ἀντιπροσωπεῖα ἐγένετο ἀντικείμενον θερμῆς ὑποδοχῆς ἐκ μέρους τοῦ Γάλλου ἀξιωματικοῦ ὁ ὁποῖος ἐπὶ πλέον διηκόλυνε τὴν εἰς Κάιρον μετάβασιν τοῦ Δημητρίου, ἐντεταλμένου ὑπὸ τοῦ chabir⁷⁹ τοῦ προαναφερθέντος караβανίου νὰ ἔλθῃ εἰς προσωπικὴν ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Βονοπάρτου. Ἀφίχθεις οὗτος εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν πρωτεύουσαν συνηντήθη μετὰ τοῦ αὐστριακοῦ προξένου. Ὁ τελευταῖος, ἀντιμετωπίζων πάντοτε τὸ ἐγχείρημα τοῦ Ἀχμέτ ἀγᾶ ὡς οἰκονομικὴν ἐπιχειρήσιν ἀμέσως συνέλαβε τὰς ἐκ τῆς γαλλικῆς κατοχῆς προκυψάσας νέας δυνατότητας εὐδοκίμασάς του. Ἐξέθεσε ἄνευ χρονοτριβῆς εἰς Γάλλους ἰθύνοντας τὴν εὐχέρειαν τῆς καταλήψεως τοῦ Dar Fur καὶ τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα — κυρίως οἰκονομικὰ καὶ στρατολογικὰ — τὰ ὁποῖα θὰ προέκυπτον ἐξ αὐτῆς. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῆ ποῖα θὰ ἦτο ἡ ἐξέλιξις τόσον τοῦ τολμηροῦ Ἑλληνοστυχιδιώτου ὅσον καὶ τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Βονοπάρτου εἰς τὴν Β. Ἀφρικὴν εἰς τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποῖαν γαλλικὰ τμήματα εἰσῆρχοντο εἰς τὸ Σουδάν καὶ ὑπεστήριζον διὰ τῶν ὄπλων τῶν τὸν Ἀχμέτ ἀγᾶν εἰς τὴν προσπάθειάν τῆς ἀνόδουτου εἰς τὸν σουλτανικὸν θρόνον. Τὰ σχέδια ταῦτα δὲν ἐπραγματοποιήθησαν, οἱ δὲ λόγοι τῆς ματαιώσεώς των ὑπῆρξαν ἡ δυσπιστία ἀφ' ἑνός, μετὰ τῆς ὁποίας ὁ Ναπολέων ἐξήτασε τὰς προτάσεις τοῦ Rosseti καὶ τῶν Γάλλων φίλων του καὶ ἡ τελικὴ ἐκ μέρους τοῦ ἀπόρριψις των ὡς καὶ ἡ ἀπότομος διακοπὴ τῶν μεταξὺ Abd al - Rahman al - Rashid καὶ Γάλλων σχέσεων λόγῳ τῆς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ στρατηγοῦ Davout ἐκ παραδρομῆς λεηλασίας δευτέρου ἐκ Dar Fur караβανίου⁸⁰, τοῦ ὁποίου ἠγεῖτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ σουλτάνου (Ἀπρίλιος 1799).

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ «Zanthiote» εὐρέθη ἀπομεμονωμένος εἰς τὸ Dar Fur καὶ οὐδεμίαν πλέον εἶχεν ἐλπίδα ἔξωθεν βοήθειας. Ἀπεφάσισε τότε νὰ δράσῃ μόνος : Στηριζόμενος εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐμπίστους του καὶ

79. Chabir ἐκαλεῖτο ὁ ἐκτελὼν καθήκοντα ὁδηγοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀρχηγοῦ ταυτοχρόνως τοῦ караβανίου.

80. Τοῦτο εἶχε ξεκινήσει διὰ τὴν Αἰγύπτου κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1798. (Βλ. Augiant, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 38).

τοὺς ἐντοπίους ἐχθροὺς τοῦ ἡγεμόνος ἐσχεδίασε τὴν δολοφονίαν τοῦ Abd al - Rahman καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ πραξικοπηματικὴν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς. Ἡ δολοφονία τοῦ μονάρχου θὰ ἐπραγματοποιεῖτο κατὰ τὰ ἐγκαίρια ἀνακτόρου τὸ ὅποιον ὁ «Zanthiote», ἐκδηλῶν τὸ πολὺπλευρον τάλαντόν του, εἶχεν οἰκοδομήσει εἰδικῶς δι' αὐτόν.

Ἡ συνωμοσία ἐπροδόθη εἰς τὸν ἡγεμόνα μὲ ἀποτέλεσμα τὴν σύλληψιν καὶ δημοσίαν ἐκτέλεσιν τῶν μετασχόντων εἰς αὐτὴν Ἑλλήνων καὶ ἐντοπίων.

Οἱ ἰθαγενεῖς διέσωσαν ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ θρύλου τὴν ἀνάμνησιν τῶν περιπετειῶν τοῦ Ἑλλήνου τυχοδιώκτου⁸¹. ἔλησμονήθη ὁμοῦς ὑπὸ τοῦ λαοῦ τούτου ἢ καταγωγή του.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀδελφούς του ὁ Χουσεῖν Ἄγᾶς ἀνεδείχθη εἰς στρατιωτικὴν καὶ διπλωματικὴν προσωπικότητα καὶ μάλιστα εἰς περίοδον τῆς Αἰγυπτιακῆς Ἱστορίας ἐξόχως κρίσιμον. Ἔλαβε καὶ αὐτὸς τὸν τίτλον τοῦ ἀγᾶ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μουράτ μπέη· ἐν συνεχείᾳ ὁμοῦς, μεταπηδήσας εἰς τὸ κόμμα τοῦ ἀντιπάλου τοῦ Μουράτ, Radouan, ἐπέτυχε νὰ προαχθῆ εἰς kachef⁸². Ὄταν ὁ τελευταῖος ἀπέθανεν, ὁ Χουσεῖν προσεχώρησε καὶ πάλιν εἰς τὴν παράταξιν τοῦ παλαιοῦ του αὐθέντου καὶ εἰς τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ὑπηρετεῖ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς γαλλικῆς εἰσβολῆς.

Ἡ ὑπὸ τῶν Γάλλων κατάληψις τῆς Αἰγύπτου ὑπῆρξε διὰ τὸν Χουσεῖν μοναδικὴ εὐκαιρία πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν διοικητικῶν καὶ διπλωματικῶν χαρισμάτων του. Κατ' ἀρχὰς ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν ναπολεοντείων δυνάμεων ὡς ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ Μουράτ, ἰθύνοντας τῆς μαμελουκικῆς ἀντιστάσεως. Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν Γάλλων ὁμοῦς ἐγκατέλειψε ἐκ νέου τὸν κύριόν του καὶ κατετάγη εἰς τὰς γαλλικὰς δυνάμεις ὡς ἀρχηγὸς λόχου ἰθαγενῶν. Ὄταν δέ, ὀλίγον κατόπιν ὁ στρατηγὸς Kléber ἠθέλησε νὰ προσεταιρισθῆ τὸν Μουράτ (τοῦ ὁποίου τὸν «κλεφτοπόλεμον» δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ καταστείλῃ) ὁ Χουσεῖν ἀνέλαβεν εἰς τὰς σχετικὰς διαπραγματεύσεις τὸ ἔργον τῆς προσεγγίσεως τοῦ Μαμελοῦκου ἡγέτου.

Αἱ διαπραγματεύσεις αὗται εἶναι ἐνδεικτικαὶ τοῦ ρόλου τῶν Ἑλλήνων τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὰς τάξεις τῶν Γάλλων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς αἰγυπτιακῆς ἐκστρατείας. Πρωταγωνιστὴς τῶν σχετικῶν κινήσεων ὑπῆρξε, πλὴν τοῦ Χουσεῖν, ὁ ἐπίσης Ἑλληὴν Βαρθολομαῖος Σέρρας⁸³. Ἀποτελέ-

81. Βλ., A u r i a n t, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 72 - 78.

82. Ὁ βαθμὸς τοῦ kachef ἦτο ἀμέσως ἀνώτερος ἐκείνου τοῦ ἀγᾶ· ἠκολούθει ὁ τίτλος τοῦ μπέη, ὁ ὁποῖος κατεῖχε τὴν κορυφὴν τῆς μαμελουκικῆς ἱεραρχίας,

83. Περὶ τούτου βλ. Μανώλη Γαλουράκη, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 85 - 86. Ἡ περίοδος ἐν γένει τῆς γαλλικῆς κατοχῆς τῆς Αἰγύπτου ὑπῆρξε περίοδος ἀκμῆς

σμα τῶν ἐνεργειῶν ἀμφοτέρων ὑπῆρξεν ἡ ὑπογραφή συνθήκης (Ἀπρίλιος 1800) διὰ τῆς ὁποίας ὁ Γάλλος στρατηγὸς ἀνεγνώριζε τὸν Μουράτ ὡς ἡγεμόνα τῆς Ἄνω Αἰγύπτου ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν ὅμως τῆς Δημοκρατίας.

Ἡ δρᾶσις τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν μορφῶν ὁμοῦ μετὰ τῆς σημαντικῆς εἰς τὴν Αἰγυπτον κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰ. μεταναστεύσεως Ἑλλήνων (ιδίως ἐκ τῶν νήσων τοῦ Ἀρχιπελάγους) προετοίμασε τὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μωχάμετ Ἄλυ ἀκμὴν τοῦ αἰγυπτιώτου Ἑλληνισμοῦ.

Καὶ ναὶ μὲν ἡ συνθήκη αὐτὴ ἔμελλε μετ' ὀλίγον de facto νὰ ἀνατραπῆ⁸⁴, ἀναμφιβόλως ὅμως ἀπετέλεσεν αὐτὴ διπλωματικὸν θρίαμβον τοῦ Χουσεῖν. Ἡ εἰς μῆτην προαγωγή του ὡς καὶ ὁ διορισμὸς του ὡς ἐπιτετραμμένου τῆς νέας ἡγεμονίας πλησίον τοῦ Γάλλου ἀρχιστρατήγου ἀπετέλεσαν τὴν ἀνταμοιβὴν τῆς ἐξόχου δραστηριότητός του.

Ἡ κατὰ τὸ 1801 ἀποχώρησις τῶν γαλλικῶν δυνάμεων ἐδημιούργησεν εἰς τὴν Αἰγυπτον κενόν, τὸ ὅποῖον ἔσπευσαν νὰ πληρώσουν αἱ δυνάμεις τῆς ἐποχῆς αἱ διακινδυνεύουσαι συμφέροντα εἰς τὴν Ἄ. Μεσόγειον. Ἐξ αὐτῶν ἡ μὲν Τουρκία προσεπάθησε παντὶ νρόπῳ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν παλαιάν της κυριαρχίαν, ἡ δὲ Ἀγγλία, ἀντιλαμβανομένη τὴν μεγάλην στρατηγικὴν σπουδαιότητα τῆς Αἰγύπτου, ἐπεχείρησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν διὰ τῶν ὄπλων καὶ τῆς διπλωματίας αὔξησιν τῆς ἐπιρροῆς της εἰς τὴν χώραν αὐτήν. Ἡ Γαλλία, ἐξ ἄλλου, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἐκστρατεία τοῦ Βοναπάρτου εἶχε προσδώσει παρὰ τὴν τελικὴν ἀποτυχίαν της μέγα γόητρον, δὲν παρητήθη τῶν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου ἀξιώσεών της, ἀ λ λ' ἐ ξ υ π η ρ ε τ ε ι κ α τ α λ λ ἡ λ ω ς τ ᾶ ς ἐ κ ε ἶ β λ ἔ ψ ε ι ς τ η ς δι' ἐπισήμων ἀντιπροσώπων καὶ πρακτόρων της. Ὁ γηγενὴς πληθυσμὸς, εἰθισμένος εἰς μακραίωνα δουλείαν, ἠνείχετο παθητικῶς τὴν κατάστασιν ἐπιθυμῶν μόνον τὴν ἐπιβολὴν μιᾶς οἰασδῆποτε τάξεως⁸⁵, ἐνῶ οἱ Μαμελοῦκοι, ἀνίκανοι νὰ

διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς χώρας αὐτῆς. Πολλοὶ Ἕλληνες διεκρίθησαν ὡς ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ τῆς Δημοκρατίας, κυρίως δὲ ὡς ἐπὶ κεφαλῆς λόχων ἰθαγενῶν· οἱ λόχοι οὗτοι συνεκροτοῦντο κατὰ πλειοψηφίαν ἐξ Ἑλλήνων. Περιφημὸς κατέστη ὁ «Colonel Nicolas» Τσεσμελῆς ἡ Παπάζογλου (βλ. Κ. Ράδου, Οἱ Ἕλληνες τοῦ Ναπολέοντος, Νικόλαος Τσεσμελῆς ἡ Παπάζογλου (1758 - 1819), Ἀθῆναι 1916.

84. Κατὰ τὸν Μανῶλη Γιαλουράκη (ἐνθ. ἀνωτ., σ. 81) ἡ ἀνωτέρω συμφωνία εἶχεν ὡς μόνον οὐσιαστικὸν ἀποτέλεσμα τὴν εἰς τὴν Ἄνω Αἰγυπτον σταθεροποίησιν τῆς γαλλικῆς κατοχῆς. Παρὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου παραμένει ἐξ ἴσου ἀληθές ὅτι ἡ ἡγεμονία τοῦ Μουράτ ἀπετέλει τὴν πρώτην μετὰ αἰῶνας ὑπὸ ἐ ν ι α ἰ α ν ἡγεσίαν μαμελουκικὴν κρατικὴν ὄντοτητα, εἰς τὴν ὁποίαν ἄλλωστε ἡ γαλλικὴ ἐπιρροὴ θὰ προσέδιδε τάσεις ἐκσυγχρονισμοῦ ἰδίως εἰς τὸν στρατιωτικὸν τομέα.

85. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ γαλλικὴ κατοχὴ εἶχεν ἀφήσει ἀγαθὰς ἀναμνήσεις εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς, διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ συχνάκις ἐξεδηλώθησαν ὑπὲρ τῆς Γαλλίας.

ένωθουν και νò ἀκολουθήσουν μετὰ συνεπείας ὀρισμένον σχέδιον δράσεως, ἐμάχοντο πρὸς πάντας και πρὸς ἀλλήλους.

Εἰς τὸ χάος τοῦτο ὁ Χουσεῖν ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ὀλίγων Μαμελοῦκων, οἱ ὅποιοι ἐπεδίωξαν μετὰ σταθερότητος τὴν ἐπίτευξιν συγκεκριμένων και ἐφικτῶν πολιτικῶν στόχων. Αἱ συνέπειαι τῆς διὰ τῶν προσθαθειῶν του συμφιλιώσεως τῶν Μουράτ και Κλέβερ τὸν ἔπεισαν ὅτι μόνον ὑπὸ τὴν γαλλικὴν προστασίαν ἦτο δυνατόν οἱ Μαμελοῦκοι νὰ ἐξελιχθῶν και πάλιν εἰς ὄντως ὑπολογίσιμον παράγοντα τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτικοῦ προσκηνίου. Προσκολληθεῖς, λοιπόν, εἰς τὸ κόμμα τοῦ ἐκ τῶν ἐπιγόνων τοῦ Μουράτ μπέη ⁸⁶, Osman Bardissy, τὸ ὅποιον ἠκολούθει ἀναφανδὸν γαλλόφιλον γραμμὴν, ἤρχισε νὰ προωθῆ τὴν ἰδέαν τῆς ἀνακηρύξεως τῆς Αἰγύπτου εἰς ἀνεξάρτητον μοναρχίαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Βοναπάρτου. Πρῶτος ἡγεμὼν τοῦ νέου τούτου βασιλείου θὰ ἦτο ὁ Bardissy ⁸⁷.

Ἀντιπάλους εἰς τὴν προσπάθειάν του αὐτὴν εἶχεν ὁ Χουσεῖν μπέης—πλὴν τῶν Ἄγγλων και τῶν Τούρκων—τοὺς ἀκολουθοῦντας ἀγγλόφιλον πολιτικὴν Μαμελοῦκους· τούτων ἡγεῖτο ὁ Mohammed bey el Elfi. Ἐπὶ πλέον ἡ στάθμευσις εἰς τὴν Αἰγύπτου τουρκικῶν και—κατὰ διαστήματα—ἀγγλικῶν στρατευμάτων ἐδημιούργει δυσμενὲς διὰ τὰ σχέδια τοῦ «Zaptiote» κλίμα. Ὡς ἐκ τούτου ὁ τελευταῖος ἀνεζήτησε τὴν συγκεκριμένην βοήθειαν τῶν Γάλλων ἐλθὼν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Ναπολέοντος Sébastiani κατ' ἀρχάς (Ὀκτώβριος 1802) ⁸⁸ και κυρίως μετὰ τοῦ Γάλλου πράκτορος Mathias de Lesseps.

Αἱ διεθνεῖς ἐπιπτώσεις τῆς τυχὸν πραγματοποιήσεως τῶν πολιτικῶν σχεδίων τοῦ Χουσεῖν κατέστησε τοὺς Γάλλους ἐπιφυλακτικούς πρὸς τὰς εἰσηγήσεις του. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀπέτρεψεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ καταστή τὸ κατ' ἐξοχὴν ὄργανον τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Αἰγύπτου. Αἱ ἐνέργειαι του ἔκτοτε εἶχον ὡς ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν ἐχθρικῶν πρὸς τὰ γαλλικὰ συμφέροντα παραγόντων εἰς τὸν αἰγυπτιακὸν χῶρον. Διὰ τὴν ἐπιτυχὴ ἔκβασιν τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν προέβη εἰς τὴν συγκρότησιν ἰσχυροῦ στρατιωτικοῦ σώματος ἐκ 300-400 ἀνδρῶν. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν εἰς τὴν πλειοψηφίαν τῶν Ἑλλήνες, πρῶην ναῦται (galiondjis)· ὑπῆρχον ὅμως εἰς τὰς τάξεις τῶν και Νέγροι ὡς και λιποτάκται τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ

86. Ὁ Μουράτ ἀπέθανε τὸ 1801· διάδοχός του ἐγένετο ὁ Osman Tambourgy. Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἀρχηγοὶ τοῦ οἴκου τοῦ Μουράτ ἀνεδείχθησαν οἱ Bardissy και El Elfi. (Βλ. E. G o u i n, L'Égypte au XIX siècle, Paris 1847, σ. 109).

87. Βλ. Μ α ν ὠ λ η Γ ι α λ ο υ ρ ά κ η, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 81, 82 και G. L. A., ἐνθ' ἀνωτ., σ. 2.

88. Οὗτος εἶχεν ἐλθεῖ εἰς τὴν Αἰγύπτου διὰ νὰ ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν συμφώνως πρὸς τὴν συνθήκην τῆς Amiens ἐκκένωσιν τῆς ὑπὸ τῶν ἀγγλικῶν στρατευμάτων.

ὀργανωτικὸν δαιμόνιον τοῦ Χουσεῖν ἐξεδηλώθη εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιβολὴν εὐρωπαϊκῆς πειθαρχίας καὶ τάξεως εἰς τὸ μικρὸν στράτευμά του. Οἱ ἄνδρες του ἐπὶ παραδείγματι ἔφερον κράνη⁸⁹, τῶν μαχίμων δὲ τμημάτων προηγούντο τυμπανισταί⁹⁰. Σχηματίσας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἕλληνας τυχοδιώκτης τὴν πρώτην «τακτικὴν» στρατιωτικὴν δύναμιν εἰς τὴν νεωτέραν αἰγυπτιακὴν ἱστορίαν, ἐνίσχυσεν αὐτὴν διὰ στολίσκου ἐξ ἐφορκίδων σταθμευουσῶν εἰς τὸν Νεῖλον. Ἐπὶ πλέον συνέστησε μόνιμον στρατόπεδον «dans un fortin, près de l'antique Mekyas (Nilomètre), de l'île de Roda dans le Nil»⁹¹, ὅπου καὶ ἐγκατεστάθη ποοσωπικῶς.

Διαθέτων τὴν ἐξαιρετικὴν ταύτην (διὰ τὴν αἰγυπτιακὴν πραγματικότητα) πολεμικὴν μηχανήν, ὁ «Zanthiote» ἔδρασε κατ' ἀρχὰς ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἡ δρᾶσις του αὐτὴ δὲν ὠφείλετο μόνον εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐξυπηρέτησιν τῶν γαλλικῶν βλέψεων εἰς τὴν Αἴγυπτον⁹², ἀλλὰ πρέπει νὰ τοποθετηθῆ καὶ εἰς τὰ γενικώτερα πλαίσια τοῦ ἀκηρύκτου πολέμου τῶν Μαμελοῦκων ἐναντίον τῆς Πύλης· εἶχε καταστῆ συνείδησις πλέον εἰς τοὺς τελευταίους ἢ ἀναγκαιότης τῆς διαρρήξεως παντός δεσμοῦ ὑποτελείας μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὕτω, μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Bardissy ἦτταν τοῦ Τούρκου διοικητοῦ Mohammed - Kusuf (1803), αἱ δυνάμεις τοῦ Χουσεῖν ἐπετέθησαν ἐναντίον τουρκικῶν φρουρῶν καὶ τὰς ἐξουδετέρωσαν. Εἰς τὰς ἐπιθέσεις ὅμως αὐτὰς ἀνεφάνη τὸ τυχοδιωκτικὸν καὶ ἐν πολλοῖς ἐγκληματικὸν ποιὸν τῶν ἀνδρῶν τοῦ μπέη : ὁμοῦ μετὰ τῶν Τούρκων στρατιωτῶν ἐξωντῶθησαν καὶ στοιχεῖα τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ ὡς καὶ ταξιδιωτῶν καὶ ἔμποροι (ἄτομα δηλ. ἐντελῶς ἄσχετα πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν ἐξουσίαν) μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ λεηλατηθοῦν αἱ περιουσίαι των [καὶ τὰ ἀγαθὰ των]. Ἐδημιουργήθη οὕτω κατάστασις ἀναρχίας, τῆς ὁποίας ζοφερὰν εἰκόνα δίδει ὁ Gouin : «...Dont (τοῦ Mekyas δηλ.) ses hordes (τοῦτέστιν τοῦ Χουσεῖν) l'écume de toutes les nations, venaient de surprendre la forterresse ; enlever dans les rues et sur les chemins habitants et soldats Osmanlis pour les précipiter du sommet des tours dans le Nil, arrêter au moyen des chaloupes canonnières les bateaux venant de la Haute-Égypte, s'emparer de la cargaison et jeter au fleuve les riches pèlerins ou voyageurs»⁹³. Εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην ἔθεσε τέρμα

89. Τὰ κράνη ταῦτα ἦσαν κατάλοιπα τῶν Γάλλων δραγόνων.

90. Βλ. G. L. A., αὐτόθι.

91. Βλ. G. L. A., αὐτόθι.

92. Εἰς αὐτὰς ἀντετίθετο ὀπωσδήποτε ἡ τουρκικὴ ἐπικυριαρχία.

93. E. Gouin, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 123. Πιθανὸν τὸ μένος τοῦτο τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ζαντιότε ἐναντίον τῶν Ὀσμανλήδων νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν τοῦ Χουσεῖν, τὴν ὁποίαν ὁ Μανώλης Γιαλουργάκης θεωρεῖ ὡς βαθυτέραν αἰτίαν τῆς ἀντιτουρκικῆς δράσεως τοῦ ὄλου κόμματος τοῦ Bardissy. (Βλ. Μανώ-

ή επέμβασις τοῦ Bardissy καὶ τοῦ Μωχάμμετ Ἄλυ⁹⁴.

Ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν γεγονότων ἡ Πύλη ἀπέστειλε νέον πασᾶν, τὸν Ali el Gesairly· καὶ οὗτος ὅμως δὲν ὑπῆρξεν ἐπιτυχέστερος τοῦ προκατόχου του. Ὄταν μετὰ παραμονὴν 8 μηνῶν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐπεχείρησε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ Κάιρον ἀναπλέων τὸν Νεῖλον «Houssein bey le Zanthiote arma deux chaloupes et emmena dans la nuit une troupe des soldats Grecs : La petite flotille contenant les bagages et les munitions fut capturée, sa garde faite prisonnière»⁹⁵. Ὁ ἴδιος ὁ πασᾶς συνελήφθη καὶ τελικῶς ἐφονεύθη (ἄρχαι 1804).

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Mohammed bey le Elfi, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀκολουθήσει τὰς ἐκκενωσάσας τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἀγγλικὰς δυνάμεις, (Μάρτιος 1803), ἐπέστρεψεν εἰς Αἴγυπτον τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἐπομένου ἔτους. Σκοπὸς τῆς ἐπανόδου του ἦτο ἡ ἀναζωπύρωσις τῶν μεταξὺ τῶν Μαμελούκων ἀγγλοφίλων αἰσθημάτων. Ὁ ὑπὸ τοῦ κόμματος ὅμως τοῦ Bardissy ἔλεγχος τοῦ Νεῖλου ἐματαίωσε τὴν πραγμάτωσιν τῶν σχεδίων του : Ἄνερχόμενος τὸν ποταμὸν μετὰ τοῦ πράκτορος τῶν Βρεταννῶν Petrucci ἐδέχθη τὴν συνδεδυασμένην ἐπίθεσιν τῶν γαλλοφίλων Μαμελούκων καὶ τοῦ Μωχάμμετ Ἄλυ. Ἡ καταστροφὴ τὴν ὁποίαν ὑπέστη ἐστάθη μεγάλη. Βαρὺ ὑπῆρξεν ὡσαύτως τὸ πλήγμα τὸ ὁποῖον ἐδέχθη ἡ εἰς Αἴγυπτον ἀγγλικὴ πολιτικὴ⁹⁶. Ὁ ἴδιος ὁ μπῆς μόλις διεσώθη καταφυγὼν εἰς Charkich⁹⁷.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1804 ἡ ὑπὸ τοῦ Χουσεῖν μπῆ ἀκολουθουμένη πολιτικὴ εἶχεν εὐδοθῆ. Τὸ ἀντίπαλον κόμμα τῶν Μαμελούκων εἶχεν ἡττηθῆ πλήρως, ἡ τουρκικὴ κυριαρχία εἶχε δεχθῆ ἀνεπανόρθωτον πλήγμα εἰς δὲ τὴν ἀγγλικὴν ἐπιρροὴν δὲν εἶχον ἀφεθῆ εἰμὴ λίαν περιορισμένα περιθώρια ἀναπτύξεως. Τὰ ἀποτελέσματα ὅμως διेतῶν αἱματηρῶν ἀγῶνων δὲν ἐκαρπώθη οὔτε ὁ Βοναπάρτης οὔτε οἱ Μαμελοῦκοι ὑποστηρικταὶ του, ἀλλὰ νέος τις παράγων τοῦ πολιτικοῦ προσκηνίου τῆς Αἰγύπτου : ὁ Μωχάμμετ Ἄλυ.

Οὗτος, μετασχὼν εἰς τὴν ἐναντίον τῶν Γάλλων τουρκοβρετανικὴν

λη Γιαλουράκη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 81 : «Ἡ ἐλληνικὴ του καταγωγὴ ἦταν ἡ βαθύτερη ἀφορμὴ ποῦ τὸν ὀδήγησε νὰ ἐμπνεύσῃ μῖσος στὸν Μπαρντίτσι για κάθε τι τὸ τούρκικο»).

94. Ὁ ὁποῖος εἶχεν ἤδη καταστῆ ὑπολογίσιμος παράγων δυνάμεως εἰς τὴν Αἴγυπτον.

95. E. Gouin, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 126.

96. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Δέλτα. Ὁ Μανώλης Γιαλουράκης θεωρεῖ τὴν σωτηρίαν τοῦ El Elfi ὡς γενικωτέραν ἀποτυχίαν τοῦ κόμματος τοῦ Χουσεῖν. (Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 81).

97. Περιοχὴ εἰς τὴν ἀνατολικὸν ἄκραν τοῦ Νεῖλου.

ἐκστρατείαν καὶ λαβὼν μέρος εἰς τὴν μάχην τοῦ Aboukir, ἀντελήφθη ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐκμεταλλευθῆ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ χάος τὸ ὁποῖον ἐπεκράτησεν εἰς Αἴγυπτον μετὰ τὴν ἐκκένωσίν της ὑπὸ τῶν Γάλλων. Συγκροτήσας ἰσχυρὸν στρατιωτικὸν σῶμα ἐξ Ἀλβανῶν συνεμάχησε μετὰ τοῦ Bardissy τόσον ἐναντίον τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς ὅσου καὶ ἐναντίον τοῦ El Elfi. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ τελευταίου, κατάστη μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν γαλλοφίλων Μαμελούκων ὁ οὐσιαστικὸς ἄρχων τῆς Αἰγύπτου. Τότε ἐζήτησε παρὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως τὴν ἀποστολὴν νέου διοικητοῦ. Ἡ Πύλη πράγματι ἔστειλε τὸν Khurschyd πασάν, ἐνῶ ὁ ἴδιος διορίσθη kaymakam (στρατιωτικὸς διοικητὴς Καΐρου). Οὗτος, ἀφ' ἐνὸς μὲν, προεβάλλετο ὡς «μεσολαβητῆς» τρόπον τινὰ μεταξὺ τῶν ἰθυόντων τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς σουλτανικῆς ἀρχῆς, ἀφ' ἑτέρου, διὰ τῆς ἀπονομῆς εἰς αὐτὸν τοῦ προαναφερθέντος ἀξιώματος, ἀπέκτα μεγάλην πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν.

Ὁ νέος kaymakam δὲν ἤργησε νὰ δεῖξῃ τὰς προθέσεις του. Ἀντιλαμβανόμενος πλήρως τὴν ἀνάγκην τῆς Αἰγύπτου πρὸς ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐκσυγχρονισμόν, ἐστράφη ἐναντίον τῶν Τούρκων (τῶν ὁποίων θεωρητικῶς ἦτο ὄργανον), ἀλλὰ καὶ τῶν Μαμελούκων. Ἐν πρώτοις ἐπληξε τοὺς δευτέρους, διότι ἦσαν οἱ πλέον ἰσχυροί. Τὴν 11ην Μαρτίου 1804 δι' αἰφνιδιαστικοῦ καὶ κεραυνοβόλου ἐγχειρήματος κατέλαβε τὰς εἰς Κάιρον ὄχυράς των θέσεις. Ὁ Bardissy μόλις ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ εἰς Bassatine⁹⁸ ἐνῶ ὁ Χουσεΐν, ἀφοῦ ἀντέστη ἐπιτυχῶς ἐπὶ τι διάστημα εἰς τὸ φρούριόν του τοῦ ἀρχαίου Νειλομέτρου⁹⁹, ἐπεβιάσθη τελικῶς μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν τοῦ στολίσκου του καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ αὐθέντου του.

Ἡ ἦττα τῶν Μαμελούκων ὑπῆρξε μεγάλη, ὄχι ὁμως τοιαύτης ἐκτάσεως ὥστε νὰ τοὺς ἀποδιοργανώσῃ. Οἱ μπεήδες ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον καὶ ὠχυρώθησαν εἰς τὴν Minieh. Ἐναντίον των ἐπῆλθεν ὁ Μωχάμμετ Ἄλη αὐτοπροσώπως. Κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς τῶν ἐπακολουθησασῶν συμπλοκῶν, οἱ «galiondjis du Grec»¹⁰⁰, πανικοβληθέντες, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν (19 Φεβρουαρίου 1805). Εἰς τοῦτο συνέβαλε κατὰ πολὺ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀρχηγοῦ των, ὁ ὁποῖος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν γενναίαν κατὰ τὸ παρελθὸν διαγωγὴν του, ἔδωσε πρῶτος τὸ σύνθημα τῆς ὑποχωρήσεως¹⁰¹. Τοῦτο προεκάλεσε τὴν μῆνιν τοῦ Bardissy ὁ ὁποῖος

98. 5 χλμ. νοτιῶς τοῦ Παλαιοῦ Καΐρου.

99. Βλ. ἀνωτ. σ. 44.

100. Βλ. G. L. A., ἐνθ' ἀνωτ., ἐν Messenger d'Athènes, 16.1.1929, σ. 1.

101. Πρβλ. E. Gouin, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 140 «...Malgré l'abandon des Grecs et des Noirs par leur commandant Hussein Bey, le lache Zantiote, qui s'était retiré aux premiers coups de fusil...».

δρκίσθη νά τὸν φονεύσῃ¹⁰², διὰ νά τὸν συγχωρήσῃ ὁμως μετ' ὀλίγον.

Ἡ Minieh τελικῶς κατελήφθη μετὰ πολιορκίαν 40 ἡμερῶν, τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἀπεδυνάμωσε σημαντικῶς τοὺς Μαμελοῦκους. Ἐλευθερωθεὶς ἀπὸ τὴν πίεσιν αὐτῶν ὁ Μωχάμμετ Ἄλη ἐστράφη ἐναντίον τοῦ Khurschyd, τὸν παρεμέρισε καὶ διὰ τεχνήεντος χειρισμοῦ τοῦ θέματος ἐπέτυχε τὴν ἀνακήρυξίν του ὡς πασᾶ ὑπὸ τοῦ ἀλβανικοῦ στρατεύματος καὶ τῶν οὐλεμάδων τοῦ Καῖρου. Ἡ Πύλη, ἐδρεθεῖσα πρὸ τετελεσμένου γεγονότος, τὸν ἀνεγνώρισε ὡς πασᾶν τὴν 9ην Ἰουλίου 1805 διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου.

Ἡ ἄνοδος τοῦ νέου πασᾶ ἀπετέλεσε γεγονός μεγάλης σημασίας ὄχι μόνον διὰ τὴν Αἴγυπτον, ἀλλὰ καὶ δι' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον: Ἐπρόκειτο περὶ ἀνδρὸς ἐξόχων ἱκανοτήτων. Ἐπιτυχόν τὴν ὑπ' αὐτὸν οὐσιαστικὴν ἀνάδειξιν τῆς Αἰγύπτου εἰς ἀνεξάρτητον κράτος, ἀπεδύθη εἰς τὸ τεράστιον ἔργον τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῆς¹⁰³. Εἰς τὰ πλαίσια τῆς προσπάθειας ταύτης ὁμως οἱ Μαμελοῦκοι δὲν εἶχον οὐδεμίαν θέσιν. Αὐτὴ ἡ ὑπαρξὶς των ἀπετέλει ἀναχρονισμόν, πᾶν δὲ ἔνοπλον κίνημά των μόνον ἀναταραχὴν καὶ ὀπισθοδρόμησιν ἠδύνατο τὰ ἐπιφέρει. Ἐπὶ πλέον οὗτοι δὲν ἠδυνήθησαν νά συνέλθουν ἐκ τοῦ πλήγματος τὸ ὁποῖον ἐδέχθησαν διὰ τῆς πτώσεως τῆς Minieh: Τόσον ὁ Bardissy ὅσον καὶ ὁ Χουσεῖν ὑπεχώρησαν μέχρι τῶν σουδανικῶν συνόρων, ὅπου, διὰ νά ἐξεύρουν τοὺς ἀπαραιτήτους πρὸς συντήρησιν τῶν ἐναπομεινάντων στρατιωτικῶν τμημάτων των πόρους, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν караβανίων των προερχομένων ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀφρικῆς. Ἰδιαιτέρως ὁ Χουσεῖν, τοῦ ὁποίου τὸ τάγμα διελύθη μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Minieh, ἔπαυσε νά ἀποτελεῖ ἰσχυρὰν πολιτικὴν φυσιογνωμίαν καὶ ἐπεδόθη ἔκτοτε—συγχρόνως πρὸς τὰς ληστρικὰς ἐπιχειρήσεις του—εἰς ἓνα ἄνευ οὐσιαστικοῦ ἀποτελέσματος «κλεφτοπόλεμον» ἐναντίον τοῦ νέου κυριάρχου τῆς χώρας.

Ὁ θάνατος τῶν Bardissy (Νοέμβριος 1807) καὶ El Elfi (Ἰανουάριος 1807) ὑπῆρξε νέον πλήγμα διὰ τοὺς Μαμελοῦκους. Μία τελευταία εὐκαιρία ἐδόθη εἰς αὐτοὺς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς εἰς Αἴγυπτον ἀγγλικῆς ἐκστρατείας τοῦ 1807. Οἱ Ἄγγλοι, κατανοοῦντες τὴν στρατηγικὴν σημασίαν τῆς Αἰγύπτου, ἐπεχείρησαν ἐκ νέου τὸν χρόνον ἐκεῖνον νά τὴν καταλάβουν στρατιωτικῶς, ὑπελόγιζον δὲ νά εὔρουν ὡς συμμάχους ἐκεῖ τοὺς Μαμελοῦκους. Ἐξ αἰτίας τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Χουσεῖν ὁμως οἱ μπέηδες ἠρνήθησαν πᾶσαν βοήθειαν εἰς τὸ βρετανικὸν ἐκστρατευτικὸν σῶμα,

102. Βλ. Μανώλη Γιαλουράκη, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 82.

103. Περὶ τοῦ ἐν γένει ἔργου εἰς Αἴγυπτον τοῦ Μωχάμμετ Ἄλη, βλ. Σπύρου Δ. Λουκάτου, Προσπάθειαι ἑλληνοαιγυπτιακῆς συμμαχίας κατὰ τῶν Τούρκων κατὰ τὸ μέσον τῆς ἑλληνικῆς Ἐθνεγερσίας, «Πελοποννησιακά», τ. Ζ' (1969-1970), σ. 189.

συντελέσαντες τοιουτοτρόπως «οὐκ ὀλίγον» εἰς τὴν τελικὴν πανωλεθρίαν του. Καὶ ναὶ μὲν ὁ Χουσεῖν ἐδικαίωσε τὴν ποοσωυμίαν του ὡς Grandjy¹⁰⁴, τὸ σύνολον ὁμως τῶν Μαμελούκων ἀπόλεσε τὴν δυνατότητα τῆς ἔστω καὶ διὰ τῶν ἀγγλικῶν ὄπλων ἀνατροπῆς τοῦ διώκτου τῶν Μωχάμμετ Ἄλη.

Μετὰ τὴν ἐκκένωσιν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν ἡττημένων βρετανικῶν δυνάμεων ὁ Ἕλληνας μπέης ἐπεδόθη καὶ πάλιν εἰς τὸν ἐναντίον τοῦ πασᾶ ἀνταρτοπόλεμον, φορολογῶν πρὸς τοῦτο τοὺς πρὸς τὴν Μέκκαν κατευθυνομένους προσκυνητὰς καὶ τὰ καραβάνια. Συγχρόνως μὲ αὐτὸν καὶ ἄλλοι Μαμελούκοι ἀρχηγοὶ ἐκινήθησαν ἐναντίον τοῦ Μωχάμμετ Ἄλη. Ἡ ἀνικανότης ὁμως αὐτῶν πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ τοπάρχου εἰς κατὰ παράταξιν μάχην ἀνέδειξε τὸν Χουσεῖν ὡς τὸν μόνον δυνάμενον νὰ ἐνοχλήσῃ σοβαρῶς τὸν δυνάστην τοῦ Καῖρου καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀκολουθουμένην τακτικὴν ὡς τὴν μόνην ἐνδεικνυομένην. Ὁ Zanthiote, ἐπὶ πλέον, ὑπῆρξεν ὁ μόνος τῶν τελευταίων Μαμελούκων ἰθυόντων, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε συνεβιβάσθη πρὸς τὴν νέαν πολιτικὴν πραγματικότητα, προσεπάθησε μάλιστα νὰ τὴν ἀνατρέψῃ δι' ἀποείρας δολοφονίας τοῦ Μωχάμμετ Ἄλη¹⁰⁵. Ἡ ἀπόπειρα ἀπέτυχε, ὑπῆρξεν ὁμως χαρακτηριστικὴ τοῦ μίσους¹⁰⁶, τὸ ὁποῖον ἠσθάνετο ὁ Ἕλληνας Μαμελούκος διὰ τὸ ἐπίδοξον ὄμμα του.

Ἡ ἀπὸ τοῦ 1810 σχεδιαζομένη ὑπὸ τοῦ αὐθέντου τῆς Αἰγύπτου ὀριστικὴ ἀπόσχις ταύτης ἀπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας προϋπέθετε τὴν τελειωτικὴν ἐκμηδένισιν τῶν μαμελουκικῶν ὑπολειμμάτων. Αὕτη ἐπραγματοποιήθη κατὰ δόλιον τρόπον εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Καῖρου τὴν 1ην Μαρτίου 1811. Ἡ ἔκτασις τῆς σφαγῆς ὑπῆρξε τρομερά : κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκ τῶν παρασυρθέντων εἰς τὴν παγίδα τοῦ Μωχάμμετ Ἄλη Μαμελούκων μόνον εἰς διεσώθη¹⁰⁷. Διωγμοὶ μικροτέρας ἐκτάσεως ἄλλ' ἐξ ἴσου ἐξοντωτικοὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἔθεσαν ἀμετακλήτως τέρμα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς στρατιωτικῆς αὐτῆς κοινωνίας.

Τὸ ὄνομα τοῦ ζακυνθινοῦ μπέη δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὸν κατάλογον τῶν φονευθέντων. Ὁ Μωχάμμετ Ἄλη πάντως τὸν εἶχε προσωπικῶς προκηρύξῃ. Τὸ τέλος του εἶναι ἄγνωστον : εἴτε ἀπέθανε ἐκ λοιμώδους νοσήματος, εἴτε ἐφονεύθη εἰς συμπλοκὴν τινα ἢ ἐνέδραν μὴ μνημονευομένην ὑπὸ τῶν χρονογράφων.

104. Γαλλόφιλος. Βλ. G. L. A., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 2.

105. G. L. A. αὐτόθι.

106. Ὁ Hussein ἀντιμετώπιζε τὸν πασᾶν ὡς προσωπικόν του ἐχθρόν, θεωρῶν τοῦτον ὑπεύθυνον τοῦ θανάτου τοῦ Bardissy.

107. Βλ. E. Gouin, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 212.

Παρά τὴν τελικὴν ἀποτυχίαν τῶν σκοπῶν του, ὁ Χουσεΐν μπέης συνέλαβε καὶ προσεπάθησε νὰ πραγματοποιήσῃ εὐρύτερα σχέδια, τὰ ὁποῖα μόνον ἰσχυρὸς πολιτικὸς νοῦς ἠδύναται νὰ προγραμματίσῃ. Διὰ τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ τελευταῖος ἀξιόλογος ἀντίπαλος τοῦ δημιουργοῦ τῆς νεωτέρας Αἰγύπτου.